

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

V AASTAKÄIK

Nr. 11

November

1948

Võitlus nõukogude võimu eest Eestis aastail 1917—1919.

1.

Baltimaade töötajate hulgad on alati sammu- nud revolutsiooniliste võitlejate esiridades tsaari isevalitsuse vastu. 1917. a. oktoobriks oli Baltikum, välja arvatud Eestimaa ja Lätimaa põhjaosa, okupeeritud keiserliku Saksamaa sõjavägede poolt. Proletaarlased võtsid okupeerimata Eestis ja Põhja-Lätis aktiivselt osa Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist.

Sel ajal oli Baltimaades juba võrdlemisi arvukas ja poliitiliselt arenenud töölisklass. See on seletatav Baltimaade majanduse iseärasustega. Baltikumi jäävabade sadamate kaudu veeti välismaalt Venemaale suurel hulgal tööstuslikku toormaterjali. Samade sadamate kaudu toimus ka Vene toormaterjali väljavedu välismaale. Välismaa ja vene kapitalistidele oli tulus ehitada siia tööstusettevõtteid, mis töötlesid Vene toormaterjali välismaa jaoks ja välismaa toormaterjali Vene turu tarbeks.

Sellepärast tekkiski Baltikumis, selle hulgas ka nüüdse Eesti NSV territooriumil, juba ammu enne esimest imperialistlikku maailmasõda küllaltki arenenud, oma harudelt mitmekesine tööstus.

Mõned ettevõtted Eestis olid ülevenemaalise tähtsusega (näiteks Kreenholmi manufaktuur, Vene-Balti tehas).

Neis ettevõtteis töötasid eesti tööliste kõrval ka venelased. XX sajandi algul töötas Tallinna tehastes kesk-oblasteist väljasaadetud M. I. Kalinin. 1902. aastal asutas ta Tallinnas sotsiaaldemokraatliku

ringi. Tallinna bolševistlik organisatsioon juhtis eesti tööliste revolutsioonilisi väljaastumisi aastal 1905 ja 1917.

Baltimaade arenenud põllumajandus ja intensiivne merekaubandus Hollandi ja Inglismaaga sundisid mõisnike aegsasti arendama oma isiklikku majandit kapitalistlikel alustel sunnismaise majapidamise arvel. Agraarsuhted Baltikumis olid tihedas seoses rahvuslike suhetega, sest mõisnikeks olid siin peaaegu eranditult saksa parunid — rüütlike järglased, kes alistasid eestlasi XIII sajandil. 1917. aastal oli üle poole kogu Eestimaast mõisnike omanduseks, kuid moonakate ja rentnike harida.

Tsaarivalitsus, hirmutatud talupoegade järsult teravnenud võitlusest mõisnike ikke vastu Baltikumis, teostas 1816. a. Eesti kubermangus pärisorjade „vabastamise“ (Liivimaal 1819. a.). Pärast pärisorjuse kaotamist hakkasid tekkima kulaklikud majapidamised, eriti Lõuna-Eestis, peamiselt endises Liivimaa kubermangus, kus pinnas on viljakam.

Talupoegade keskkiht polnud arvukas ja 1917. aastal ületas see vaevalt 20% kogu talunike arvust. Seevastu oli aga väga palju popsi-kohti mõisnike ja kulakute maadel. Maata talupoegi oli 1916. aasta andmeil 50—70% kogu maaelanike arvust.

Moonakate, maata ja vähese maaga talupoegade näol leidis bolševike partei endale kindla toe külas.

Kui 1917. a. veebruarisündmused Petrogradis said teatavaks Tallinnas, ilmusid töölised, Tallinna kindluse komandandi keelust hoolimata, 1. märtsil tänavaile. Kuid neil polnud veel täpset ettekujutust oma revolutsioonilistest ülesannetest: ära kuulunud juhuslike kõnelejate kõned, läksid töölised rahulikult laiali.

Alles järgmisel päeval, kui demonstratsiooni etteotsa asusid Petrogradist tagasi tulnud töölised-delegaadid, pöördusid demonstrandid soldatite ja madruste poole abipalvega ja hakkasid koos nendega arveid õiendama tsaari võimukandjatega. Politseilt võeti relvad, rahvas sai relvad ja vabastas poliitilised vangid. Petrogradi proletariaadi eeskujul teostati saadikute valimised Tallinna tööliste, soldatite ja madruste nõukokku. Samasugused sündmused toimusid ka Narvas, Tartus ja Eesti teistes tööstuslinnades.

Sel ajal, kui Eesti proletariaat võitles isevalitsusliku — mõisnike korra täieliku hävitamise eest, püüdis eesti kodanlus oheldada masside revolutsioonilist initsiatiivi, 1917. a. 2. märtsil loodi tsiviilkomitee „korra järele valvamiseks“. See komitee hakkas formeerima miilitsat. Analoogilised abinõud teostas kodanlus ka teistes linnades.

Eesti kodanluse esimeseks suureks eduks oli Ajutise Valitsuse poolt 5. märtsil Tallinna linnapea Poska määramine Eestimaa ja Liivimaa kubermangu põhjaosa ajutiseks kubermangukomissariks.

Kõik Tallinna kodanlikud seltsid ühinesid oma ühisel koosolekul nõndanimetatud Eesti Liiduks, mille ees oli kesktäitevkomitee. See

Liit, omades osakondi teistes linnades, asetas end vastamisi nõukogudega ja esines eesti rahva „ajutise esindaja“ osas.

Oma jõudude konsolideerimiseks organiseeris kodanlus terve rea kohalikke ja ülemaalisi nõupidamisi ja konverentse. Siis, kui kodanluse arvates oli pind küllaltki ette valmistatud, teostati 23. mail komissar Poska käsul üle-eestimaalised omavalitsuse valimised. Valimised toimusid tsaariaegse valimisseaduse järgi: iga 1000 valijat valisid valijamehe. Valijamehed valisid omakorda kubermangu maanõukogu ja maakonna munitsipaalorganid. Valimiste antidemokraatlik süsteem ja valimiste läbiviimise harukordne kiirus kutsusid esile teravaid proteste; kui neist protestidest hoolimata valimised siiski toimusid, otsustas Tallinna tööliste, soldatite ja madruste saadikute nõukogu 26. mail valimised tühistada, Poska tagandada ja maa juhtimine anaa nõukogude täitevkomiteele.

5. juunil teatas Tallinna nõukogu Petrogradi nõukogule, et kui Tallinna nõukogu nõudmisi ei rahuldata, siis teostab ta nad ise.

Ajutine Valitsus oli sunnitud Poska Petrogradi kutsuma, kuid 15 päeva pärast ilmus Poska jälle Tallinna juba Eestimaa täisvolilise komissarina.

Proletariaadi võitluses kodanluse vastu olid nõukogud põhiorganiteks. Kuid nad ei kujutanud endast tol ajal ühtset organisatsiooni. Nii mitmeski nõukogus ja nende täitevkomiteedes istusid töölissaadikute kõrval kodanliku ühiskonna esindajad, maailmavaatelt kuni kornilovlasteni. Sõjaväeosade saadikute hulgas oli siis ülekaalus sotsialistide-revolutsionääride ja menševike mõju. Ainult töölissaadikute fraksioon oli algusest saadik peaaegu kõigis nõukogudes bolševike juhtimise all.

Kuid bolševistlik organisatsioon Tallinnas ja ajaleht „Kiir“, kes tulid põranda alt välja kohe pärast Veebruarirevolutsiooni, ei pidanud kuni Lenini aprilliteesideni kindlat poliitilist joont.

Alles üle-eestimaalisel bolševike konverentsil (16.—17. aprillil) võeti vastu kindel revolutsiooniline joon. Nõukogudes loodi bolševistlikud fraksioonid. Ometi jäid nõukogude juhtivad organid kuni juulini sotsialistide-revolutsionääride, menševike ja kodanlike parteide kätte.

Bolševike partei mõju kasvas kiiresti. Täites partei ülevenemaalise aprillikonverentsi otsuseid, organiseerisid eesti bolševikud tööliste ja moonakate komiteed kontrolliks tootmise üle, asutasid noorsoo revolutsioonilisi organisatsioone, ametiühinguid, mitmesuguseid kultuuri- ja spordiühinguid. Töölised ise kehtestasid kaheksatunnise tööpäeva, sundisid ettevõtjaid tõstma töötasu ja parandama töötingimusi.

Töölised ja moonakad puhastasid ettevõtted ja mõisad vihatud valitsejast, juhatajast, meistritest ja Eestimaa bolševistliku organisatsiooni initsiatiivil nõudsid samasugust puhastust riiklikes ja munitsipaal-asutustes. Masside surve otsustas komissar Poska lõpuks vallandada 2 reaktioonilist ametnikku, kes ei mõistnud eesti keelt. Kuid see kutsus esile rahulolematuse kogu reaktioonilises ametkonnas, kes

leidis tuge Ajutiselt Valitsuselt. Poska kapituleeris täielikult endiste tsaari-ametnike ees: ta lubas neile nende soojade kohakeste puutumast ja keelas ära asjaajamise eesti keeles.

Eesti kodanlus kaitses „vahvalt“ oma klassihuviseid eesti tööliste vastu, kuid tegutses väga kõhklevalt, kui oli juttu tema rahvuslikest nõudmistest.

Esimene üle-eestimaaline kodanlike ühiskondlike tegelaste nõupidamine 11.—13. märtsil 1917. a. Tartus võttis vastu ühel häälel otsuse, milles kõneldi, et „praegusel ajal, kui Venemaad valitseb Ajutine Valitsus, pole eestlasil otstarbekohane nõuda oma poliitilise ideaali — autonoomia — teostamist. Eesti kodanluse rahvuslikud nõudmised piirdusid tol ajal kultuur-autonoomiaga, millest 10. aprillil teatas Kerenskile Eesti Liidu esindaja Strandman.

Kuid siis, kui nõukogud muutusid bolševistlikeks ja selgus nõukogude võimu võidu perspektiiv, haaras eesti kodanlus Eestimaa autonoomia loosungi kui oma ülevõimu päästmise ainukese ankru järele. Eesti kodanlikud poliitikud hakkasid väitma, et Vene vabariik peab koosnema võrdõiguslikest „rahvavabariikidest“, nende hulgas ka „autonoomsest“ Eestist.

Omavalitsuse valijameeste koosolek, mis oli kokku kutsutud 2. juulil Tallinnas Eestimaa rahvuskongressi kõlava nime all, pooldas sellise „võrdõiguslikkuse“ nõudmist ja kinnitas teisel päeval kokku kutsutud kubermangu maanõukogu volitused.

Et avaldada vastutegevust eesti kodanluse sellisele demagoogilisele poliitikale, oli tarvis: eesti bolševikel rahvusküsimuses teostada selget leninlik-stalinlikku poliitikat. Kuid osa eesti bolševike ebaselge joon rahvusküsimuses andis eesti kodanlusele võimaluse demagoogiliselt välja astuda rahvushuvide „kaitsja“ osas.

Vaatamata eesti bolševistliku organisatsiooni üksikuile vigadele, kasvas kiiresti bolševike populaarsus rahva laialdastes hulkades. Veel 2. juunil Tallinna nõukogu, juhitud alles kokkuleplaste parteidest, võttis vastu resolutsiooni „usaldusest“ Ajutisele Valitsusele. Kuid juba kuu hiljem, pärast 4. juulil Tallinnas toimunud 40-tuhandelise rahvahulga protest-demonstratsiooni Eestimaa „rahvuskongressi“ ja kubermangu maanõukogu kokkukutsumise vastu, läks Tallinna nõukogude juhtimine bolševike kätte. Bolševike mõju tõus viis kodanluse hullumiseni. 13. juulil Tallinna kindluse komandant sulges bolševistlikud ajalehed „Kiir“ ja „Tõe Hommik“. Järgmisel päeval sooritasid kodanlikud jõugud nende ajalehtede toimetustes ja kontoreis otseseid rüüstamisi.

Esimesel üle-eestimaalisel nõukogude kongressil, mis avati 23. juulil, õnnestus menševike ja sotsialistide-revolutsionääride blokil ebaausate mahhinatsioonide abil saavutada enamus. Kuid teisel nõukogude kokkutulekul 12. oktoobril oli bolševikel juba absoluutne enamus. Linna omavalitsuse valimistel 1917. aasta suvel ja sügisel said bolševikud Narvas, kus siis töötas eesti proletariaadi juht V. Kingis-

sepp, absoluutse enamuse, Tallinnas aga — ligi $\frac{1}{3}$ kohti. Eesti kodanlusel polnud oktoobripäeviks enam kuigi suurt mõju tööliste ja talupoegade hulgas.

2.

Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon toimus Eestis veretult.

22. oktoobril moodustati Eestimaa Sõjalis-revolutsiooniline Komitee.

23. oktoobril kell 7 õhtul võttis Sõjalis-revolutsiooniline Komitee oma kontrolli alla kõik tähtsamad strateegilised punktid Tallinnas ja kindluse rajoonis. Kõik sõjaväeosad teatasid valmidusest alluda tööliste, soldatite ja kehvikute saadikute nõukogu otsuseile. Igasse sõjaväeosas ja strateegiliselt tähtsasse punktidesse määrati Sõjalis-revolutsioonilise Komitee komissarid.

Juba 26. oktoobril oli kogu võim faktiliselt Sõjalis-revolutsioonilise Komitee käes. 27. oktoobril kõrvaldati kubermangu komissar Poska ja ta soosikud. Nende funktsioonid läksid üle Sõjalis-revolutsioonilise Komitee faktilisele juhile V. Kingissepale.

Sellisel kombel läks võim nõukogude kätte kogu Eesti töötava rahva toetusel. Kodanlusel polnud jõudu avalikeks väljaastumisteks: ta piirdus vaid sabotaažiga. Tallinnas keeldus linnavolikogu enamus oma 27. oktoobri istungil tunnistamast uut võimu. 28. oktoobril algas posti-ametnike ja telefoni- ning telegraafiteenistujate streik. Streikijad nõudsid Sõjalis-revolutsioonilise Komitee komissari kõrvaldamist. Pärast kontrrevolutsiooniliste õhutajate areteerimist asusid teenistujad uuesti tööle.

Proletariaadi kiirel võidul Eestis oli väga tõsine tähendus võitluste tulemustele Petrogradis. Kerenski ja kindral Krasnov, koondanud Gačinasse kontrrevolutsioonilise rühma, rajasid oma edaspidised plaanid arvestatavale abile Tallinnast ja rindelt. Kuid Sõjalis-revolutsiooniline Komitee keelas ära Kerenski ja Krasnovi poolt kutsutud kahe kasakate polgu väljasõitmise Tallinnast. Sõjalis-revolutsioonilise Komitee organid Narvas ja Tartus said korralduse tõkestada 49. korpuse ja teiste kontrrevolutsiooniliste väeosade väljasõitu Rakverest. Nende korralduste täitmise kontrollimiseks sõitis kohale Tallinnast Kingissepp. Ta areteeriti Tapal kontrrevolutsioonilise väejuhatuse poolt, kuid revolutsioonilised soldatid vabastasid ta 24 tunni pärast.

Rindelt tulevaid kontrrevolutsioonilisi vägesid ei lasknud läbi Valgas läti rahvuslikud väeosad. Valgete osad, mis asusid Tallinna ja Gačina vahel, tundes enda taga ebakindlat tagalat, kahtlesid. Kerenski ja Krasnov said kaotuse osaliseks.

Krasnovi-Kerenski mässi toetas eesti kodanlus. Agitatsiooni pärast Kerenski kasuks keelati 1. novembril kõigi eesti kodanlike ajalehtede ilmumine.

15. nov. moodustati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, kes hakkas ellu rakendama II Ulevenemaalise Nõukogude kongressi dekreete pan-

kade natsionaliseerimisest, maa natsionaliseerimisest, tööiskontrollist tootmise ja jaotuse üle jne.

Teostati abinõud töötajate elukorra parandamiseks. Linnadest saadetud punakaardiväe rühmade kaastegevusel natsionaliseeriti kõik mõisnike mõisad ja anti maata ja vähese maaga talupoegade komiteede valdusse.

Maata ja vähese maaga talupoegade komiteid abistasid vabrikuist ja tehastest saadetud eesrindlikud töölised.

Laiendati nõukogude süsteemi. Kuni oktoobripäevadeni olid nõukogud ainult suurtes keskustes (linnades, töölisasulais). Nüüd loodi otseste valimiste alusel maakonnanõukogud. Valimisõigust omasid maata ja vähese maaga mehed.

Bolševistlik organisatsioon kutsus kokku Tallinnas mitu moonakate, maata ja vähese maaga talupoegade nõupidamist ja konverentsi. Talupoegade majandusliku olukorra parandamiseks oleks pidanud kohe andma osa mõisnike maad vähese maaga ja maata talupoegade kasutusse. Eesti kommunistid, nagu lätigi kommunistid, alahindasid selle ülesande tõsidust. Hiljem, kritiseerides Ungari nõukogude valitsust analoogiliste vigade pärast agraripoliitikas, ütles Lenin, et „proletariaadi diktatuuri kehtestamine ei muutnud peaaegu midagi Ungari külas“ ja „päevilised ei märganud midagi ning väikelanik ei saanud midagi“.¹

Vaatamata eesti kommunistide nendele vigadele, sammus eesti töötav rahvas bolševike parteiga kui ainukese revolutsioonilise parteiga koos. Sellest annavad tunnistust ülevenemaalise Asutava Kogu valimised, mis toimusid 1917. a. novembris. Bolševistlik partei sai valimistel 40% häáli, s. o. sama palju kui kõik kodanlikud ja kokkuleplaste parteid kokku. Menševikud said üldisest häälte arvust 3%.

Eesti kodanlus ei pannud relvi maha. Ta oli kindlalt veendunud, et Asutav Kogu ajab nõukogud laiali ja võtab võimu enda kätte. Ootamata selle teostumist, kuulutas antidemokraatlikult, vanade tsaariaegsete seaduste põhjal valitud kubermangu maanõukogu 15. novembril enda „kõrgemaks võimukandjaks Eestis“. Kuid see „kõrgem võimukandja“ ei eksisteerinud kaua. Kui töölised said teada kubermangu maanõukogu kontrevolutsioonilisest väljaastumisest, katkestasid nad kohe töö, läksid oma juhi Viktor Kingissepa kutsel tänavale ja ajasid isehakanud „võimu“ laiali.

Pärast 15. novembrit olid omavalitsuse asutused kõikjal likvideeritud, nende ülesanded läksid nõukogude kätte. Maanõukogu esimees Päts vahistati tähtsate dokumentide „kaotamise“ pärast.

Ei kodanlikud poliitikud ega menševikud nõudnud Eestimaa täielikku lahutamist Venemaast, kuni võimu juures oli kodanlik Ajutine Valitsus. Ka nõukogude võimu esimestel kuudel ei esitanud nad seda nõuet, kuni nende illusioonid nõukogude korra „püsimatusest“ polnud veel hävinud. Kuid 1918. aasta jaanuaris, pärast Asutava Kogu laiali-

¹ Lenin. Teosed k. XXV, lk. 358—359 (vene keeles).

saatmist, veendus eesti kodanlus, et ta lootused kapitalistliku korra taastamisele Venemaal on illusoorseid. Eesti kodanlikud poliitikud ja nende „sotsialistlikud“ sabarakud otsustasid, et kapitalismi taastamine „iseseisvas“ Eestis on palju kergem kui nõukogude korra hävitamine Vene Nõukogude Vabariigi koosseisu kuuluvas Eestis. Seepärast nihutas eesti kodanlus pärast Oktoobrirevolutsiooni esile demokraatliku vabariigi ja „iseseisva“ Eesti, selle lahutamise loosungi. Need loosungid olid eesti kodanlusele vaid viigileheks, millega ta maskeeris oma klassihuviseid, taotelles oma võitlusele töötava rahva vastu anda „rahvuslikku“ värvingut. Eestimaa iseseisvusel, s. t. selle lahutamisel Nõukogude Venemaast oli eesti kodanlusele vaid üks mõte: maa täielik sõltuvus välismaistest imperialistidest, selle muutmise sillapeaks võitlusele nõukogude võimu vastu Venemaal.

Eesti kodanlusel ei olnud selle loosungi teostamiseks reaalselt jõudu. Seepärast orienteerus ta välismaisele abile. Algasid tehingud kogu eesti rahva ajaloolise vaenlasega — balti parunitega. Järgides keiserliku kindralstaabi instruksioone hakkasid saksa parunid ja pastoriid eesti rahvalt saksa sõjavägede „kutsumise“ palvekirjadele allkirju koguma. Selle reetliku tehingu juures olid aktiivselt abiks eesti kula-kute partei „Maaliidu“ organisatsioonid. Kihutustöö saksa sõjavägede „kutsumise“ kasuks leidis toetust kontrrevolutsioonilise intelligentsi ja osalt ka kodanlike ning sotsiaaldemokraatlike parteide juhtkonna poolt. Samal ajal astusid „pahempoolsete“ kodanlike parteide esindajad ühendusse entente'i maade valitsustega nende saadikute kaudu Petrogradis, et saada neilt nõukogude vastu abi.

Nõukogude valitsuse organid paljastasid balti parunite reetlikkuse. Peaaegu kõik parunid areteeriti. Kuid see ei peatanud eesti kodanlust. Saksa valitsuse ja ülemjuhatus juurde ilmusid abipalvetega eesti maaomanike, majaanike, kodanlike ühiskondlike organisatsioonide jne. esindajad.

Samal ajal käisid Brestis rahuläbirääkimised. Saksa delegatsioon ei pretendeerinud tervele Eesti territooriumile: ta nõudis ainult saksa sõjavägede poolt juba vallutatud Eesti saari. Kui Nõukogude delegatsioon oleks siis rahulepingule alla kirjutanud, nagu Lenin ja Stalin seda nõudsid, oleks nõukogude võim võinud Eestis püsima jääda. Kuid reetur Trotski katkestas 10. veebruaril läbirääkimised, jättes rahu-lepingu alla kirjutamata. Saanud käed vabaks, valmistus saksa sõjavägede ülemjuhatus pealetungiks.

Oöl vastu 18. veebruari saatis esimese eesti polgu ülem Haapsalu ohvitseri saksa ülemjuhatus juurde Kuressaarde. Ohvitser teatas sakslastele, et „pärast puhastamist üksikuist kahtlasist elementidest on esimene eesti polk nõus alluma saksa ülemjuhatusle, kui see okupeerib Eestimaa“.

Kui okupatsiooniväed 18. veebruaril vallutasid Haapsalu, kirjutasid saksa väesalga ülem ja polkovnik Pödder alla lepingu eesti ja saksa väeosade „koostöö“ kohta.

Samal ajal kui eesti kodanlus reetis oma rahvast, asus eesti töötav rahvas bolševike juhtimisel oma kodumaa kaitsele.

22. veebruaril 1918. a. kuulutas Vene Nõukogude Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu sotsialistliku isamaa hädaohus olevaks. Samal päeval laskis Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee välja üleskutse, milles töölisi kutsuti üles Punaarmeele astuma, et anda okupantidele vastulöök.

Nõukogude Eesti relvastatud jõudude loomisele asus Viktor Kingissepp. Ta organiseeris laialisaadetud rahvuslikest väeosadest ja endisest punakaartlastest Esimese Punase Tallinna Polgu; punakaardi salad loodi ka peaaegu iga ettevõtte juures Eestis. Kingissepp juhtis ka vastupanu okupatsioonivägedele. Punakaartlased ja Balti laevastiku madrused võitlesid visalt keisri-Saksamaa vägede vastu.

23. veebruaril kaotasid punakaardi väeosad lahingu Keila jaama juures. Tallinna kindluse komandant nõudis Tallinna kaitsmiseks 2000 sõdurit. Sellearvulist sõjaväge nõukogude võimul ei olnud. Jäi üle ainult taganeda. Algas evakatsioon laevadel.¹

Tööliste poolt laialipekstud Maanõukogu presiidium lõi „Päästekomitee“ ja see omakorda 13 ministrist koosneva „Ajutise Valitsuse“ eesotsas Pätsiga.

Uus „valitsus“ ruttas delegatsiooni saatmisega okupatsioonivägede juurde, paludes Tallinna võtmisega niikaua viivitada, kuni linn on „punastest“ lõplikult puhtaks tehtud ja „Ajutine Valitsus“ „külaliste“ vastuvõtmiseks küllaldase arvu kortereid korrastanud.

Eesti kodanlus oli huvitatud sellest, et saksa sõjaväed vallutaksid Tallinna alles pärast Eesti „iseseisvaks vabariigiks“ kuulutamist. „Ajutisele Valitsusele“ oli see mahhinatsioon vajalik selleks, et okupatsioonivõimude juures esineda kogu maa nimel.

25. veebruari hommikul lugesid pastorid kõigis Tallinna kirikuis eesti „Ajutise Valitsuse“ manifesti, milles Eesti kuulutati „iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks“. Päeval, täpselt kell 12, jõudsid saksa okupatsioonivägede esimesed väesalgad Tallinna.

¹ Tallinnas seisnud Balti laevastiku laevad läksid Helsingisse. Laevadel pääses ähvardavast veresaunast 3000 partei ja nõukogude töötajat. Helsingisse ei jäänud Nõukogude sõjalaevad kauaks. Et päästa oma laevad väljaandmisest saksa okupantidele, võtsid punased meremehed ette meresõitude ajaloos ainulaadse teekonna üle kinnikülmunud Soome lahe. Retk toimus erakordselt raskeis tingimuses: minimaalsete söe-, vee- ja toidutagavaradega, äärmiselt väiksearvuliste meeskondadega (näiteks oli mõnel miinilaeval meeskonnas ettenähtud 100 mehe asemel 8—12 meest), ilma jäälõhkujateta. Baltlased-kangelased ületasid kõik raskused. 211 Nõukogude sõjalaeva viidi Kroonlinna ja päästeti sellega desarmeerimisest ja vangistusest. Balti laevastiku „jääretk“ on kuulsusrikkamaid lehekülgi Nõukogude sõjalaevastiku ajaloos.

3.

Saksa okupatsioon oli raskemaid ajajärke eesti rahva ajaloos. Rahva parimad pojad olid sunnitud oma kodumaa maha jätma. Neile, kes kohale jäid, korraldasid okupatsiooniväed eesti kodanluse kaasabil verise arveteõiduse.

Ettevõtjad hävitasid kõik revolutsiooni ajal tööliste poolt kätte võidetud õigused. Ettevõttest kõrvaldati kõik „ebausaldatavad“ töölised. Mõisnikud said kõik oma maad tagasi ja sulastele pandi maksma niisugune lindpüüsi režiim, millist ei mäletanud vanimadki elanikud. Kehtestati uuesti juba enne revolutsiooni tühistatud 1866. a. seadus, mille järgi mõisaringkonnad oma mõisapolitsei muudeti iseseisvaks administratiivühikuks.

Kogu Eesti oli allutatud saksa kindralstaabile. Maad valitses kindralkomandant. Saksa armee vajaduste rahuldamiseks pigistati välja kõik, mis vähegi oli võimalik. Veeti välja mitte ainult toiduaineid, toormaterjale ja poolfabrikaate, vaid ka tööstuste sisseseadmeid. Okupantide röövlipoliitika tagajärjel vähenes tööliste arv. 1918. a. veebruarist kuni juunini kahanes tööliste arv 11 Tallinna suurkätites 20 480 inimeselt 3300 inimeseni. Tööta jäi 10 000 töolist, kes töötasid Tallinna kindluse ehitamisel. Ka eesti kulakuile ei heitnud okupatsioonivõimud armu. Kevadel, külvi ajal, võtsid okupandid mitmel pool 20% viljaseemnest ära. Okupatsiooni ajal veeti Eestist välja 3,6 miljonit puuda kartuleid.

Okupatsioonivõimud ei arvestanud ka eesti kodanluse huviseid. Eesti rahvuslikud väeosad desarmeeriti ja saadeti laiali, saksa keel võeti igal pool ametliku keelena tarvitusele, eesti intelligents oli igati nurka surutud. Kõigest hoolimata ei lakanud eesti kodanlus unistamast koostööst okupatsioonivõimudega. Eesti „Ajutine Valitsus“ pöördus saksa ülemjuhataja poole märgukirjaga, milles toetuti rahvusvahelisele õigusele ja avaldati soovi okupatsioonivõimudega koos töötada. Oma vastuses, mis oli adresseeritud Pätsile, ütles ülemjuhataja, et mingisugust „Ajutist Valitsust“ ei ole, ja keelas selle termini tarvitamise ära.

Kui Saksamaa seisukord läänerindel järsult halvenes, võttis eesti kodanlus, kes ei kahelnud selles, et inglise-prantsuse-ameerika blokk tuleb sõjast võitjana välja, kursi entente'i suunas. Juba 1918. a. alguses löid eesti kodanluse tegelased Petrogradis oma esinduse, et pidada sidet entente'i diplomaatiliste missioonidega. Veebruari keskpaiku sai see esindus Inglise valitsuselt teate, et Suurbritannia „tunnustab Maanõukogu eesti rahva täisvoliliseks esindajaks“. 1918. a. mais tunnustas Inglismaa Eesti „iseseisvust“ ja aktsepteeris eesti „Ajutise Valitsuse“ poolametliku diplomaatilise esindaja. Sedasama tegid ka Rootsi ja Itaalia. Prantsusmaa nõustus tunnustama Eesti „iseseisvust“ ainult sel juhtumil, kui eesti „valitsus“ tunnustab Eesti osaks langevaid tsaari võlgu.

Eesti „Ajutise Valitsuse“ esinduse tegevus Petrogradis ei piirdunud

kaugeltki mitte ainult diplomaatiliste suhtlemistega. Selle esinduse tegelane polkovnik Laidoner oli tihedalt seotud spionaažiorganisatsioonidega Punaarmee eesti väeosades. Laidoner lõi eesti leegioni, mis kuulus inglise interventsioniarmee koosseisu Murmanskis, ja saatis eesti ohvitseri Kolčaki, Denikini ja Skoropadski juurde teenistusse.

Eesti kodanluse välispoliitilise orientatsiooni muutusele vastasid saksa okupatsioonivõimud repressioonidega.

Kasvas eesti rahva nõrdimus okupatsioonirežiimi ja kodumaa reetjate vastu. Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon kutsus rahvahulki otsustavaks võitluseks interventidega ja kodumaa sisevõimude vaenlastega. Tal tuli töötada väga raskeis tingimustes. Kõik partei vana kaader oli okupantide terrori tagajärjel hävitatud. Ainult Tallinnas langes tööliste arv 40 tuhandelt 5—8 tuhandele. Uheksa kümnendikku vanadest kaadritöolistest läks Nõukogude Venemaale või sõitis ära maale või lihtsalt lakkas ajutiselt olemast tööline — deklasseerus.

Sellest hoolimata läks eesti kommunistidel korda juba oktoobrikuuks luua kaunis tugev põrandaalne parteiorganisatsioon.

Olles sügaval põranda all sõlmisid eesti kommunistid tihedad sidemed enam-vähem kõigi suurte tööstusettevõtetega ja okupatsioonivõimude sõduritega. Tallinna parteikomitee laskis välja revolutsioonilisi üleskutseid eesti ja saksa keeles. See töö kandis ka omajagu vilja: mõni päev enne revolutsiooni Saksamaal algasid Tallinnas korraldatud toitlustamise alal. 8. novembril kuulutasid Tallinna töölised välja üldstreigi ja korraldasid meelevalduse. Kogu linnas toimusid miitingud.

Revolutsioon Saksamaal avaldas ka okupatsioonivõimudele oma mõju. Sageli kuulasid tööliste laialiajamiseks väljasaadetud patrullid ise rahulikult kõnelejaid. 9. novembril, Wilhelm II kukutamise päeval, tõstsid saksa madrused sõjalaevadel Tallinna sadamas punased lipud üles. Järgmisel päeval pandi toime valimised saksa madruste ja soldatite saadikute nõukogusse, kelle kätte tegelikult läks võim. Ometi ei saanud sellest nõukogust, nagu toleaegeisest nõukogudest Saksamaalgi, mida juhtisid sotsiaaldemokraadid, revolutsiooni juhti. Ta kaitses kontrrevolutsiooni revolutsiooni eest, nagu ütles seltsimees Stalin nõukogudest Saksamaal (J. Stalin, „Leninismi küsimusi“, lk. 404, 11. trükk, vene keeles).

Eesti töörahva suhtes jätkas see nõukogu endiste okupatsioonivõimude poliitikat. See-eest võttis ta oma kaitse alla eesti kodanluse ja selle organi — „Ajutise Valitsuse“, kes kokkuleppel okupatsioonivõimude kindrali Seckendorfiga hakkas 11. novembrist peale jälle funktsioneerima. Kokkuleppel „Ajutise Valitsusega“ võttis saksa madruste ja soldatite saadikute nõukogu enda peale „korra järele valvamise“ Eestis. See nõukogu nõustus jätma Narva osa okupatsioonivõimudele, et kinni pidada eesti punakaartlasi, kes tahtsid kodumaale tagasi tulla. Ta varustas eesti kodanlikke vabatahtlikke väeosi rikkali-

kult relvastusega, muu hulgas ka soomusautodega. Nende teenete eest lubas eesti „Ajutine Valitsus“, kellel siis tegelikult ei olnud mingisugust võimu, nõukogule mitte takistada saksa sõjavägede evakueerimist, hoolimata sellest, et need „evakueerisid“ eesti rahva varasid.

Sel ajal, kui eesti kodanlus, püüdes päästa oma ülevõimu, jättis rahva kaitseta taganevate välismaiste sõjavägede omavoli vastu, asus eesti proletariaat otsustavalt kaitsma rahva huvisid. Et takistada rahva varanduse väljavedamist saksa sõjavägede poolt, korraldasid töölised streike ning keeldusid võimude korraldusi täitmast.

1918. aasta sügisel tuli Tallinnasse eesti proletariaadi juht Viktor Kingissepp. Ta juhtis eesti rahva võitlust kodanluse vastu. Tema juhtimisel löid töölised Tallinna tööliste saadikute nõukogu, teostasid 8-tunnilise tööpäeva, saavutasid poliitilised vabadused. EKP häälekandja „Kommunist“ hakkas legaalselt ilmuma (16.—26. nov. 1918). 12. novembril korraldasid töölised tänaval meelevalduse loosungi all „Maha Ajutine Valitsus!“. Meelevaldajad nõudsid okupatsioonivõimudest rahva käest äravõetud varanduste tagasiandmist. Okupandid ajasid meelevalduse laiali.

Fakt, et „Ajutisel Valitsusel“ tuli oma olemasolu teisel päeval välismaiste tääkide abil kaitseda end oma rahva eest, näitas, et ta omal jõul ei või kaua püsida. „Valitsus“ ise sai sellest väga hästi aru. See pärast teatas ta avalikult töölistele, et sakslaste asemele tulevad inglased.

4.

Juba Saksa novembrirevolutsiooni esimestel päevadel (13. novembril 1918. a.) tühistas Nõukogude Venemaa Bresti röövelliku rahu-
lepingu.

Ulevenemaaline Täidesaatev Keskkomitee teatas sel puhul oma üleskutses, et okupeeritud maa-alade rahvad on nüüdsest peale kutsutud ise otsustama oma saatust. Edasi kutsus üleskutse „nende maa-alade töötavaid rahvahulki vennalikku liitu Venemaa tööliste ja talupoegadega. . .“ Neile lubati „täielik, lõpuni minev toetus nende võitluses tööliste ja talupoegade sotsialistliku võimu kehtestamise eest omal maal“.

Eesti tööliklass vastas tuliselt sellele üleskutsele. 19. novembril 1918. aastal võttis Tallinna tööliste saadikute nõukogu vastu üleskutse vene proletariaadile, milles oli öeldud, et eesti kodanlus, kutsudes inglise sõjaväed maale, valmistab eesti rahvale uusi ahelaid. „Eesti kodanlus,“ rõhutati üleskutses, „on meid reetnud välismaistele vägivallatsejatele, kuid eesti töölised ulatavad oma vennaliku käe vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu.“ Nõukogude Venemaal olevad eestlased-bolševikud valmistusid aitama oma rahva vabadusvõitlust. Suvel hakati eesti punakaartlastest, kes olid Nõukogude Venemaale tulnud, looma eesti väeüksusi, mis pärast arenesid eesti kommunistlikeks polkudeks.

22. ja 28. novembril pidasid eesti punased polgud vastu esimestes lahingutes saksa okupatsioonivägedega Narva juures. Edaspidi ei võtnud saksa sõjaväed enam võitlustest osa.

25. novembril purustas Punaarmee valgekaartlaste niinimetatud Põhjakorpuse. Selle korpuse lõi keisri-Saksamaa Pihkvas võitluseks Nõukogude Venemaa vastu.

Saanud Pihkvas põhjalikult lüüa, taandus korpus Eestisse, röövides teel kohalikke elanikke. Ainult Tartu all õnnestus korpusel, koos valge-eestlaste üksustega, organiseerida Punavägedele vastupanu. Samal ajal organiseeris ülestõusu Tartu tagavarapataljon. Valged taandusid linnast, jättes maha 70 vedurit, 800 vagunit, palju laske-
moona ning relvastust. Punaarmee üksused tulid linna juba järgmisel päeval.

29. novembril, s. o. järgmisel päeval pärast Narva vallutamist, vastavalt Eestimaa Revolutsioonilise Komitee määrusele, oli asutatud Eestimaa Tööraha Kommuun.

Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu tunnustas otsekohe Nõukogude Eesti iseseisvust. Oma manifestis Eestimaa Tööraha Kommuuni Nõukogu lubas pärast Eesti vabastamist taastada kohe nõukogud, kokku kutsuda töötajate nõukogude istungjärg ning neile valitsusvõimu üle anda.

Nii algas teine nõukogude võimu periood Eestis. Eesti töötajad tervitasid vaimustusega nõukogude võimu taastamist. Noorsugu astus massiliselt vabatahtlikult Punaarmeesse.

Eestimaa Tööraha Kommuuni Nõukogu natsionaliseeris kõik suurkätised ja -kaubandusettevõtted ning maa, kus jätkati tööd. Ettevõtteis, kus omanikud olid jätnud enne nõukogude võimu taastamist töölistele palga maksmata, said töölised selle täies ulatuses kätte. Töötasu tõsteti, töötingimusi parandati. Valitsus võttis kõik toiduained arvele. Kapitalistide poolt mahajäetud korterid ja majad võeti riigi kaitse alla.

Et kergendada töötava talurahva olukorda, pani Eestimaa Nõukogude Valitsus seisma kõik rendise ja võlgade maksmised. Oli ellu viidud rida kultuurilisi üritusi. Kogu see mõne nädala jooksul tehtud suur töö osutus edukaks ainult seetõttu, et laiad töötajate massid energiliselt toetasid oma valitsust, ilmutasid suurt loomingulist initsiatiivi.

Kõigi vahenditega hävitasid töötajad valgete tagalat. Tallinnas, „sadamas — nagu kirjutab reaktsiooniline tegelane Laaman — kahurpaatidel tehakse agitatsiooni selleks, et heisata punane lipp ning pommitada linna.“ Sõjatööstustes töölised loobusid valgete vägede soomusmasinate remontimisest või võtsid neilt ära masinaosad. „Dvigateli“ tehase juures lõhkusid töölised silla, et soomusrongi kinni pidada. Port-Kunda tööliste üksus avas tule soomusrongi meeskonnale. Kui teade Rakvere langemisest saabus Tallinna, katkestasid töölised 17. det-

sembril töö ja suundusid tänavaile. Demonstratsioon liikus loosungi all „Välja inglased!“ (Inglased valitsesid Tallinna sadamat, alates 12. detsembrist). Valgekaartlased avasid demonstrantide pihta tule, surmates kaks ja haavates nelja töölist. Eesti töötava rahva sümpaatiatõttu Nõukogude valitsuse vastu, ei läinud kodanlusel algul korda kuigi suurel määral moodustada sõjalisi jõude. Kodanluse „omakaitse üksused“ ilmusid juba sügisel. Okupatsioonivõimud, Soome ja Inglismaa varustasid neid ohtralt relvastusega. Loodud üksused olid väga väikesearvulised ja vähese lahinguvõimega. Enam-vähem tõsist sõjalist jõudu kujutasid endast soomusrongid, millede koosseis koosnes peamiselt endistest ohvitseridest.

Kodanluse taotlus, mobilisatsiooni teel asutada suurt armeed, kukkus algul läbi. Vabatahtlik mobilisatsioon, millest loodeti saada umbes 25 tuhat sõdurit, tõi kokku ainult mõnisada inimest.

Pärast seda kuulutati välja sundmobilisatsioon, „mis äärmisel juhul, paberil, — nagu ütles peaminister Päts — andis seni 12 tuhat inimest“.

Ainult 15-aastase sunnitöö ähvardusel hakkasid sõjaväekohuslased ilmuma kogumispunktidesse, kuid frondilt deserteerusid nad massiliselt, kaasa viies sõjaväe varustuse.

Eesti kodanlus ja tema truu teener — sotsiaaldemokraatia — olid valmis minema Eesti üldrahvuslike huvide igasugusele reetmisele, et oma käes hoida klassivalitsust.

Kubermangu maanõukogu, oma kinnisel istungil 27. detsembril 1918. aastal, otsustas saata delegatsiooni inglise admirali Sinclairi juurde palvega okupeerida Eestimaa. See ettepanek oli edasi antud Inglise valitsusele kohe järgmisel päeval. Kuid Lloyd George'i valitus, kartes inglise tööliste rahulolematust, otsustas kubermangu maanõukogu ettepaneku tagasi lükata.

„Selle tõttu — nagu tabavalt ütles Kingissepp, — jäi kodanlik Eesti „iseseisvaks ja rippumatuks“ vastu tema loojate soove“.¹

„Ajutise valitsuse“ diplomaadid, ratsutades läbi kogu Euroopa, olid nõus kõige väiksema sõjalise abi eest bolševike vastu, rahuldama imperialistide ükskõik millised nõudmised. „Suureks diplomaadiks“ sai endine maaler, tolaeagne sotsiaaldemokraatliku partei liider Martna. Kasutades oma parteilisi sidemeid, pidas ta läbirääkimisi „sotsialistlike“ ministritega, missuguseid leidus siis peaaegu kõigis imperialistlikes riikides; kirjutas artikleid sotsiaaldemokraatlikes ajalehtedes, esines tööliste koosolekuil ja II Internatsionaali konverentsidel, kõikjal väites, et abi eesti kodanlusele ei tähenda veel Vene siseasjadesse segamist. Mitte keegi muu, kui Martna tuli 12. detsembril 1918. a. Tallinna esimeste Inglise laevadega.

Inglise laevastiku valitsemine Soome lahel määras teatud määral kodusõja käigu Eestis. Eesti armee ülemjuhataja kindral Laidoner kirjutas selle kohta: „Kui 1918. a. detsembris ei oleks Tallinna tulnud

¹ V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. 1946, lk. 100.

Inglise laevastik, siis meie rahva saatus oluiks hoopis teistsugune, kui ta on nüüd — meie oleksime langenud bolševismi keerisesse. Ma olen kindel, et ka teiste Baltimaade saatus oleks olnud teine kui nüüd.“

Inglise laevastik varustas valge-eesti maaväge relvastuse ja sõjamoona.

Valgesoome mannerheimlik valitsus andis Eesti „Ajutisele valitsusele“ peale sõjavarustuse veel laenu 10 miljonit marka ning saatis Eestise vabatahtlikke üksusi 7—8 tuhat inimest, kelledest jaanuari esimestel päevadel jõudis Tallinna 2000.

Eesti kodanliku valitsuse rahaminister, esinedes kubermangu maanõukogu istungil 1919. a. märtsikuus, andis Soome abi kohta järgmise hinnangu: „Peab otsekohe ütlema, kui meie Soomelt poleks rahalist ja sõjalist abi saanud, siis vaevalt meie oleks täna siin istunud.“

Balti parunid organiseerisid nõndanimetatud Balti pataljoni, mis koosnes mõisnikest, nende valitsejaist ja metsnikest. Inglise konsuli kaasabil läks 6. detsembril eesti väejuhatuse alla Pihkva Punaarmee poolt purustatud vene valgekaartlaste Põhjakorpus.

Aeglane punaväeosade edasiliikumine kergendas rahvusvahelisel kontrrevolutsioonil eesti kodanluse abistamist. See abi tõstis Tallinna suunas taganevate, nõukogude-vastaste väeosade lahinguvõimsust. 6.—7. jaanuaril 1919. a., kui Punaarmee oli Tallinnast ainult 25 kilomeetri kaugusel, alustasid valge-eestlased pealetungi, mida toetasid soomusrongid ning merelt Inglise laevastik. Neil õnnestus 9. jaanuaril läbi murda punaste liinist. Valge-eestlaste — soomlaste dessant ähvardas läbi lõigata punaste taganemistee Narva suunas. Punaarmee osad taandusid kiiresti ja peatusid Narva jõe taga.

See otsustas teise Nõukogude Eesti ajajärgu saatuse. Vahe esimese ja teise Nõukogude valitsuse vahel oli see, et esimene eksisteeris kogu Eesti territooriumil 3½ kuud (välja arvatud Muhu saared, mis olid sakslaste poolt okupeeritud), kuid teisel Nõukogude valitsusel ei läinud korda oma võimu alla saada kogu territooriumi: Eesti pealinn Tallinn jäi kontrrevolutsionääride kätte. Narvat hoidis Nõukogude valitsus oma käes 1½ kuud, Tartut aga 2 nädalat.

Nõukogude valitsuse teiskordset lüüasaamist Eestis tuleb seletada kodanlusele soodsa rahvusvahelise olukorraga. Esimese imperialistliku maailmasõja lõppemine sidus rahvusvahelise kontrrevolutsiooni käed. Entente'i riikides ei jõudnud küllalt areneda revolutsiooniline tööliikumine. See andis võimaluse interventidel blokeerida sotsialismimaa, moodustada sissetungiks interventsioonilise armee, ohtvalt toetada kõiki nõukogude-vastaseid jõude, nende hulgas ka eesti kodanlust. Noor Nõukogude Venemaa, sõjaliselt võrdlemisi nõrk, ümberpiiratud valgekaartlaste ja interventide poolt, ei olnud veel võimeline küllaldaselt abistama eesti töötavat rahvast.

Suurt osa nõukogude võimu lüüasaamisel Eestis mängis sotsiaalkokkuleplaste partei. Juba 9. novembril 1918. a. ütles „sotsialistlik“ minister Kõstner töölistele, et neil „nii või teisiti tuleb tunnustada

Ajutist Valitsust . . . , kuna ta on juba tunnustatud liitlaste poolt, kes lähemal ajal ka maa okupeerivad“.

Sotsiaaldemokraadid ja Eesti tööerakond petsid töötajaid häbematu demagoogiaga. Nad lubasid, et Eesti Asutav Kogu, mille valimised pidid aprillis toimuma, teostab „sotsialismi seaduse alusel“. Nad püüdsid eesti rahvale näidata, et temal on praegusel ajal kasulikum olla liidus lääne kapitalistlike maadega kui Nõukogude Venemaaga, ja kinnitasid, nagu võiksid ainult kapitalistlikud maad anda Eestile leiba. See alatu propaganda laostunud majanduselu tingimustes, mis oli pärast nõukogude võimu lüüasaamist tekitatud okupantide poolt, leidis poolehoidu mahajäänud eesti talupidajate poolt, keda polnud kogu rindel võidetud Nõukogude poolele.

Töölisklassi ja talupoegade kindla liidu loomine oli raskendatud Eestimaa Tööraha Kommuuni valitsuse eksisammude tõttu. Otsustaval võitlusmomendil, 1919. a. kevadel, mil nõukogude võim oli ainult Lõuna-Eestis, asutasid nõukogud sündimise teel mõned talupoegade kommuunid, mis aga oli täiesti vastuolus leninlik-stalinliku agraripoliitikaga. Eestimaa Tööraha Kommuuni rahvamajandusejuhi esinemine VK(b)P VIII kongressi poolt vastuvõetud uue parteiprogrammi vastu, kus nõuti keskmiktalupoegade kaasatõmbamist tööliklassi poolele, oli ainult veeks trotskistide provokaatorite veskile, mis ainult lõhestas tööliklassi ja talupoegade liitu.

Kodanlikud parteid ja sotsiaaldemokraadid oskasid muuseas petta rahvamasse, neile ohtralt jagades igasuguseid demagoogilisi lubadusi. Keskmiktalupoeg läks tööerakonnaga ja sotsiaaldemokraatidega, selle tõttu muutus ajutiselt proletariaadi liitlasest kodanluse reserviks.

Eesti kodanlusel, liidus rahvusvahelise kontrrevolutsiooniga, läks korda enda kätte saada valitsusvõimu, vaatamata revolutsiooniliste eesti tööliste ja talupoegade ennastalgavale võitlusele. Punaarmee üksused olid tõrjutud Nõukogude Vene territooriumile. Kodanlus, sotsiaal-äraandjate kaasabil, pani toime maal verise arveteõendamise töölistega. Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu oli laiali aetud, ametiühingute tegevus tegelikult keelatud, välikohtud töötasid vahetpidamata, määrates surmanuhtlusi ja pikaajalisi sunnitöö karistusi revolutsioonilistele töölistele. V. Kingissepa sõnade järgi langes kodu-sõja-aegse valge terrori ohvritena üle 2 tuhande eesti töötava rahva poja.

Kuid eesrindliku tööliklassi kangelaslik võitlus ei jäänud seisma. Uksikud sõjaväelised ja visad valitsusvastased vastuhakud (näit.: talupoegade ülestõus Saaremaal ja Muhus 1919. a. veebruaris, rida vastuhakke armees) näitasid eesti rahva paremate poegade võitlustahet. Need vastuhakud juba ei võinud muuta sündmuste arengut. Kuid nad sundisid Asutavat Kogu, kus „vasakpoolsed“ es-er'id, sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased omasid 120 kohast 77, teostama rida reforme, et milgi määral rahuldada rahvamasside nõudmisi.

Kui eesti kodanlik valitsus oleks oma rahva huve kaitsnud, oleks ta kõige kiiremini pidanud sõlmima rahulepingu Nõukogude valitsusega, kui ainsa valitsusega Venemaal, kes mitte ainult sõnadega, vaid tegudega tunnustab rahvaste enesemääramise õigust.

Kuid Entente'i meeleheaks ohverdas eesti kodanlus maa rahvuslikud huvid, eesti rahva elulised huvid, millele sõda Nõukogude Venega lõi kohutavaid haavu. Eesti valitsus teatas 1919. a. mai keskpaiku, et „Eesti ei või ilma Entente'i nõusolekuta rahu sõlmida“. Entente'i huvides organiseeris eesti valitsus 1919. a. algul Eestis elavaist valge-lätlastist valgete väeosad Tartus ja Pärnus. 1919. a. kevadel alustasid need sõjategevust Nõukogude Läti vastu. Sellega aidati tegelikult sakslaste „vabatahtlikel üksustel“ kehtestada 1919. a. mais Lätis Balti parunite valitsus. Entente'i huvides eesti rahvavaenulike valitsus ei lubanud ainult oma territooriumil formeerida Judeniçi Loodearmeed, vaid asutas selle armee jaoks ingeri üksused. Ta toetas Judeniçi rünnakut Petrogradile ning Inglise laevastiku kallaletungi Kroonlinnale.

Ainult eesti tööliste ja sõdurite surve, mis kodanlusele muutus ähvardavaks pärast Entente'i teiskordset lüüasaamist ja Punaarmee võimsuse tõusu, sundis Eesti valitsust 1920. a. veebruaris alla kirjutama rahulepingule Nõukogude Venemaaga. See oli esimene rahupeping, mis Nõukogude Vene sõlmis kapitalistlike riikidega. Nõukogude Vene oli esimeseks riigiks, kes tunnustas eesti rahva õigust iseseisvusele.

Siiski eesti kodanlus, täites entente'i imperialistide tahet, vaatamata sõlmitud rahule, provotseeris suhete teravnemist Nõukogude Venega. See väljendus väga teravalt Eesti majanduses, milline oli tihedalt Vene rahvamajandusega seotud. Kodanluse diktatuur viis selleni, et hästiarenenud Eesti laevaehitustööstusest peaaegu midagi järele ei jäänud; masinaehitustööstusest jäid järele ainult haletsemisväärsed riismed. Vene turu äralangemise tõttu kannatas põllumajandus alaliste kriiside all. Kõik see viis eesti töötavate masside elutaseme kõige suuremale langusele, tööliste ning töötava talupoja vaesestumisele.

Eesti rahvas, elades valge terrori tingimuses, võitles parema tuleviku eest ja usus peatsesse vabanemisse mõisnike-kapitalistide ikkest ja taasühinemisse Nõukogude Liiduga. Need lootused täitusid. 1940. aastal vabanes eesti töötav rahvas kolmandat korda ja seekord jäädavalt oma rõhujaist. Eesti töötajad, saades NSV Liidu — tööliste, talupoegade sotsialistliku riigi, maailma kõige võimsama riigi — kodanikeks, on igaveseks vabastatud klassilisest ja rahvuslikust rõhumisest. NSV Liidu rahvaste sõbralikus peres, Lenini-Stalini partei juhtimisel ehitavad nad üles klassideta ühiskonda.

(Исторический журнал 1940, № 11.)

Nõukogude Liidu riigihümn.

M. ADRIANOVA.

(Vestlus õpilastega.)

Kool peab õpilasi tutvustama riigihümniga, seletama seda ja saavutama selle teadlikku rakendamist. Selleks on kõige parem lastega läbi viia üksik-asjalisi vestlusi, muutmata neid formaalseteks tundideks. Õpetaja peab ise õpilastele ilmekalt hümnit teksti ette lugema ja nendega selle lugemist praktiliseerima, taotledes selle sügavat arusaamist ja suurimat väljendusrikkust.

Toome mõningad esialgsed märkused algajale õpetajale.

Hümn on kreekakeelne sõna; see tähendab pidulikku laulu, kiidulaulu.

Riigihümn on pidulik laul, millega rahvas väljendab oma patriootilist tunnet, kiidab laulus südamele kõige armsamat ja lähedasemat.

Igal riigil ja igal rahval on oma rahvuslik riigihümn, samuti nagu riigivapp ja lipp. Nõukogude Liidu riigihümniks oli pärast Suurt Oktoobrirevolutsiooni „Internatsionaal“ — kogu maailma proletariaadi hümn, mis kutsus võitlusse kogu maailma töötajate ja rõhutute vabaduse eest.

„Internatsionaali“ kirjutas 1871. a. prantsuse revolutsiooniline luuletaja, Pariisi kommunist osavõtja Etienne Pottier; muusika lõi hümnile helilooja Pierre Degeyter.

1917. a. alates sai „Internatsionaal“ rahvahümniks meie maal, 1924. a. aga kinnitati ta, väikeste muudatustega, Nõukogude Liidu riigihümniks.

Nõukogude Liidu uus hümn, võitnud sotsialismi hümn, võeti riigis tarvitusele 1943. a. „Internatsionaal“ aga jääb UK(b)Partei hümniks. NSV Liidu hümn väljendab nõukogude patriootide pühimaid mõtteid, ühendab ühtses tunnetepuhangus paljurahvuseliste vabariikide kõiki rahvaid, väljendab Nõukogude Liidu võimsust ja jõudu.

Hümni sõnad on koostanud luuletaja S. Mihhalkov ja kirjanik El-Registan, viisi looja on helilooja A. Aleksandrov.

S. Mihhalkov on hästi tuntud algkooli õpilastele, kes teavad ja armastavad ta luuletusi: „Tõsilugu lastele“, „Meie tänav“, „Sangari kojutulek“, „Aga kes teil on?“ ja paljusid teisi.

Meie lapsed armastavad ja tunnevad kirjanik El-Registani jutte, millistest mõned on lugemikesse võetud.

Helilooja A. Aleksandrov oli varem lauluõpetaja. Lapsena elas ta külas ja armastas kuulata ja laulda vene laule. Ta on kirjutanud palju laule, milliseid lauldakse Nõukogude Liidu igas maanurgas.

Hümni muusikas on tunda võitnud rahva võimu ja pidulikkust, üleskutset võitlusse ja kindlust võidusse. Kõik Nõukogude Liidu kodanikud laulavad ja kuulavad erutusega pidulikke, majesteetlikke hümnit helisid, mis kinnitavad rahva õnne.

Riigihümn on kirjutatud lihtsalt ja on seepärast arusaadav igale vanusele ja meie kodumaa kõigile rahvastele.

Hümni sõnad on majesteetlikud, lihtsad.
Hümn on kirjutatud kolmesilbilises värsijalas, rõhuga keskmisel silbil:

*On vabade riikide murdmatu Liidu
loond jäädavaks ajaks suur Venemaa hõim.
Sest elagu rahvastest võidule viidud
Nõukogude Liit, tema ühtsus ja võim!*

Hümni kolm põhialmi vahelduvad kolme refrääniga.

Lauldes hümn peavad õpilased ta sõnade mõttest õieti aru saada. Iga sõna peab õpilastele arusaadav olema, peab esile kutsuma õige kuju. Sellepärast peab õpetaja hoolikalt järele kaaluma seda, mis tema arvates võiks lastele olla ebaselge.

VESTLUSE KÄIK. LUGEMINE.

Klassi peab välja riputama NSV Liidu vapi, NSV Liidu lipu, NSV Liidu hümn ning Lenini ja Stalini portreed.

Hümni sõnad on ka lugemikus.

1. Sissejuhatav vestlus.
2. Hümn lugemine õpetaja poolt.
3. Hümn vaikne lugemine õpilaste poolt.
4. Hümn arutlemine sisult, salmidena ja sõnastikuline töö.
5. Hümn valjult lugemine õpilaste poolt salmidena ja selle selgitamine.
6. Hümn ilmekas lugemine parimate õpilaste poolt.
7. Kollektiivne hümn lugemine.

SISSEJUHATAV VESTLUS.

Sissejuhatav vestlus peab olema lühike. Vestluse esimeses osas õpetaja saab õpilastelt teada, kes on kuulnud hümn, kuskohal, millal, kes on seda lugenud, kes teab hümn sõnu, kes teab hümn autoreid, kes teab hümn viisiloojat.

Vestluse teises osas teeb õpetaja õpilaste vastustest kokkuvõtte ja jutustab neile hümnist.

Õpetaja räägib laulu tähtsusest inimese elus, sellest, et laul väljendab inimeste tundeid. Laulu isamaa-armastusest, isamaale andumusest, pidulikku laulu, kiidulaulu nimetatakse hümniks.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidus lauldakse hümn kõigi rahvaste keeltes. Selle, kõigile ühtse hümn laulmine ühendab kõiki meie suure kodumaa rahvaid.

Kõik õpilased NSV Liidus armastavad oma suurt kodumaad, armastavad meie suurt Stalinit, ja sellepärast peavad nad hümn tundma, sellest aru saama ning oskama laulda armsat hümn.

Edasi jutustab õpetaja kirjanikest S. Mihhalkovist ja El-Registanist, heliloojast Aleksandrovist, kes lõi hümni sõnadele muusika. Ta näitab õpilastele NSV Liidu vappi ja lippu ja seletab nende tähendust. Pärast seda loeb õpetaja hümnid.

HÜMNI LUGEMINE ÕPETAJA POOLT.

Õpetaja loeb hümnid peast. Ta loeb selgesti, valjusti, pidulikult, jälgides, et rõhud oleksid õiged ja pidades kinni värsimõõdust.

Õpetaja peab püüdma üle anda hümnid sõnade pühalikkust ja nende üleskutsuvust. Refraan väljendatakse suure emotsionaalsusega:

„Au Sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,
rahvaste sõpruse, vendluse maa!“
siis „...rahvaste õnne ja õitsengu maa!“
ja lõpuks: „rahvaste jäädava kuulsuse maa!“

HÜMNI VAIKNE LUGEMINE ÕPILASTE POOLT.

Õpilastele antakse 3 kuni 5 minutit hümnid lugemiseks endale.

Mingeid täiendavaid ülesandeid anda pole vaja. Tähtis on, et õpilased, lugedes vaikselt jäädvustaksid mällu hümnid sõnu.

HÜMNI ARUTELU SISULT.

Hümnid vahelduvad kolm põhisalmi kolme refrääniga. Tarvis on tähelepanu juhtida refrääni sõnadele, mis muutuvad, ja seepärast on tarvilik ka refrääni läbivõtmine.

ESIMESE SALMI ARUTAMINE.

*On vabade riikide murdmatu Liidu
loond jäädavaks ajaks suur Venemaa hõim.
Sest elagu rahvastest võidule viidud
Nõukogude Liit, tema ühtsus ja võim!*

*Au Sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,
rahvaste sõpruse, vendluse maa!
Kõrgel me Nõukogu rahvalipp lehvigu,
võidult meid võidule juhtigu ta!*

Õpetaja esitab küsimusi, õpilased vastavad hümnid sõnadega.
Kes on loonud vabade riikide Liidu?
Kuidas suur Venemaa hõim on loonud vabade riikide Liidu?
Milliseks nimetatakse vabade riikide Liitu? (Murdmatuks, ühtseks, võim-
saks.)

Kes on Liidu võidule viinud? (Nõukogude rahvad.)

Keda ülistame refräänis? (Vaba Isamaad, rahvaste sõprust.)

TEISE SALMI ARUTAMINE.

*Meil tormidest helendas vabaduspäike,
suur Lenin meil valgustas võitluste teid.
Truuks rahvale Stalin meid kasvatas kõiki,
tööks, kangelastegudeks innustas meid.*

*Au Sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,
rahvaste õnne ja õitsengu maa!
Kõrgel me Nõukogu rahvalipp lehvigu,
võidult meid võidule juhtigu ta!*

Kuidas saada aru sõnadest „Meil tormidest helendas vabaduspäike“? Mispärast nimetame vabadust päikeseks?

Kes näitas meile tee vabadusele? (Suur Lenin.)

Aga mis tegi meie jaoks seltsimees Stalin? (Tema kasvatas meid.)

Millisteks kasvatas meid Stalin? (Truuks rahvale, tööarmastajaiks, kangelastegudele valmisolevaiks ja võimelisteks, „tööks, kangelastegudeks innustas meid“.)

Keda ülistame refräänis? (Vaba Isamaad, rahvaste õ n n e maad.)

KOLMANDA SALMI ARUTAMINE.

*Kõik nurjatud kallaletungijad väärab
me lahinguis kasvanud võimas armee.
Me võitluste hoog sugupõlvedeks määrab
aus, kuulsuses hiilgama Isamaa tee.*

*Au Sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,
rahvaste jäädava kuulsuse maa!
Kõrgel me Nõukogu rahvalipp lehvigu,
võidult meid võidule juhtigu ta!*

Kus kasvas meie armee?

Kes kasvatas meie armeed? (Seltsimees Stalin kasvatas üles ja kasvatas Nõukogude armeed kodusõja aastail, rahuliku ülesehitustöö aastail, kasvatas ja täiustas teda Suure Isamaasõja päevil.)

Keda väärime, s. o. heidame kõrvale teelt? (Nurjatud kallaletungijad.)

Mispärast nimetame vaenlasi nurjatuiks? (Nad haaravad kõike, anastavad vägivaldselt, ilma et neil selleks õigust oleks.)

Keda ja mida vääratakse teelt? (Tarbetut prahti, kõlbmatuid inimesi.) Miks teksti sõnades on kirjutatud „väärime“? — Me sammume uhkel võiduteel ja nagu mittetarviliku rämpsü väärime teelt nurjatud kallaletungijad.

Kelle saatust otsustatakse lahinguis? Või: kelle elu edaspidiseiks aastaiks otsustatakse lahinguis?

Kuhu viib Stalin meie Isamaad? (Kuulsusele.)

Keda ülistame refräänis? (Meie vaba I s a m a a d, rahvaste k u u l s u s e maad.) „I s a m a a, vaba ja võitmatu, rahvaste jäädava k u u l s u s e maa.“

Pidades vestlust hümni sisust sooritab õpetaja ka sõnalist tööd, vastavalt õpilaste vanusele, jälgides peamiselt seda, et sõnaline töö laiendaks õpilaste silmaringi ja aitaks neil hümni emotsionaalselt tajuda.

ÕPILASTE POOLT HÜMNI VALJUSTI LUGEMINE SALMIDE JÄRGI JA SELLE TÕLGITSEMINE.

Õpetaja laseb kolmel õpilasel üksteise järel lugeda hümni salme; refrääni loeb kogu klass kooris. Ühtlasi täpsustab õpetaja veel kord hümni sisu.

Meie nõukogude kodumaa on rahvaste sõpruseliste kants, rahvaste õnneustav kaitse.

Saksa fašistlikud anastajad mõtlesid orjastada ja hävitada vabade rahvaste vennaliku ühtsuse, ent see ei läinud neil korda.

Iialgi veel pole rahvaste stalinlik sõprus olnud nii tugev kui Suure Isamaasõja päevil.

Suur vene rahvas liitis, ühendas tugevasti meie kodumaa kõik vennalikud rahvad ühtsesse murdmatusse, sõbralikku perre.

Suure Isamaasõja karmidel päevadel liitis rahvaste ühtsust veri lahinguväljadel. Venelased, grusiinlased, ukrainlased, valgevenelased, eestlased, armeenlased, aserbaidžaanlased, kasahhid, usbekid, tadžikid ja meie maa teised rahvad võitlesid koos vapralt saksa fašistlike anastajate vastu ja võitsid.

Hümni esimene salm annab selget tunnustust Nõukogude kodumaa jõust ja võimsusest, meie riigi kõigi rahvaste vennalikust sõprusest.

Suur Lenin näitas rõhutatud rahvale tee õnnelikule ja vabale elule, elule kapitalistideta ja mõisniketa. Seltsimees Stalin kasvatas meid truudeks rahvale ja võimelisteks tööks, vägitegudeks, võitudeks vaenlaste üle, võitudeks tööks.

Meie, nõukogude inimeste töö ja kangelasteod Suure Isamaasõja aastail ei unune iialgi.

Juba kodusõja ajal võitluses kapitalistide ja mõisnike vägedega kasvas, tugevnes üha enam ja enam meie Nõukogude armee. Neis lahinguis kasvasid vaprad võitlejad rahva ürituse eest, selle eest, et rahvas võiks töötada enesele, oma kodumaale.

Lahinguis saksa fašistidega, kes tahtsid meie maad anastada, näitas Nõukogude armee end kõige tugevama armeena maailmas. Teda juhtis Nõukogude Liidu generalissimus, meie rahva suur juht J. V. Stalin.

Lapsed peavad sellest aru saama, et nende isad ja vennad, Nõukogude armee võitlejad, võitlesid nõukogude inimeste õnneliku elu eest, et võit, mille saavutas meie tubli armee, tõi kuulsuse meie kodumaale. Kõik maailma parimad inimesed võtsid suure rõõmuga vastu Nõukogude armee võidu fašistide üle ja jälgivad praegu tähelepanelikult meie tööd maa majanduse ja kultuuri taastamisel ja arendamisel, meie kodumaa sammumist teel rikkuse poole, ta jõu ja võimsuse kindlustamist.

HUMNI ILMEKAS LUGEMINE ÕPILASTE POOLT.

Õpilased laulavad hümni, seda enam aga on vaja, et nad oskaksid seda ilmekalt lugeda. Õpetaja peab õpetama lapsi lugema hümni kooris. Põhisalme võib anda lugeda üksikule õpilastele, refrääni aga lausuda kooris. Õpetaja peab püüdma, et lapsed loeksid hümni puhtalt, selgelt, pidulikult.

Õpetaja seletab, et hümni ettekandmisel kõik Nõukogude Liidu kodanikud tõusevad püsti ja paljastavad pead sügava andumuse ja austuse täheks meie suurele sünnimaale ja Nõukogude Liidu juhile generalissimus J. V. Stalinile.

Hümni ettekandmisel peavad õpilased seisma sirgelt ja rahulikult, püstipäi, vehkimata kätega.

Õpetaja kutsub õpilasi tahvli juurde ja näitab, kuidas peab seisma ja kuidas kooris lugema hümni sõnu.

Sooritanud säärase töö hümni teksti kallal, võib veendumusega ütelda, et lapsed seda teadlikult ette kannavad. Ja laste hääled ühes kõigi meie liidu töötajate häälega kõlavad koos ja ülistavad meie suurt kodumaad.

HUMNI SÕNASTIK.

S u u r V e n e m a a — maa, kus elab vene rahvas. Suur Venemaa hõim — suur vene rahvas. Jäädavaks ajaks — igaveseks ajaks.

I s a m a a — isade maa. Maa, kus inimene on sündinud ja mille kodanik ta on. Maa, kus kõik töötajad on seotud ühtsete huvide ja püüetega.

S u g u p õ l v — ühel ja samal ajal elavad inimesed, sugupõlv — siin: aastasajad.

M u r d m a t u — säärane, mida ei saa murda, hävitada; tugev, kindel.

T o r m i d — siin: võitlused vabaduse eest.

I n n u s t a m a — vaimustama.

I. S. Turgenev.

(1818—1883)

V. LITVINOV.

Kirjanike-realistide seas, kes XIX sajandi 50-ndail aastail tõusid esile vene kirjanduses, omab üht esikohtadest Ivan Sergejevič Turgenev, läinud sajandi 50—70-ndate aastate vene elu laialt peegeldavate romaanide ja jutustuste ning „Küti kirjade“ autor.

Turgenevi nimi seisab auväärse kohal vene kirjanduse ajaloos. Ta oli esimene vene kirjanik, keda Lääne silmapaistvad kirjanikud tunnustasid kui oma õpetajat.

Turgenevi lapsepõlv. Ivan Sergejevič Turgenevi varane lapsepõlv möödus Orjoli linnas, kus ta sündis 9. novembril (28. oktoobril) 1818. a., ja

vanemate mõisas Spasskoje-Lutovinovos, mis oli tüüpiline pärisorjuse-aegne rikas härrastemõis.

Tohtu suure, neljakümne toaga ja kahe korruse kõrguse saaliga, härrastemaja juurde kuulusid iluaed, puuviljaaed, varjuline park oivaliste pärnapuu-alleedega. Härrastemaja tubades oli luksuslik mööbel, raamatukappides olid sajad prantsuse- ja saksakeelsed raamatud, iluaias õitsesid haruldaselt ilusad tulbid. Kuid selle välise ilu ja kultuursusega liitus Turgenevite mõisas sünged pärisorjuse olustik. Mõisateenijaid peksti, anti nekrutiteks ja saadeti Siberisse kõige tühisemate eksimuste pärast. Kaks teenrit oli saadetud asumisele seepärast, et nad, kohates prouat ei kummardanud ta ees; kõik aednikud said kord ihunuhtlust vaid seepärast, et keegi oli kalli tulbi lillepeenrast üles kiskunud. Kõikvõimsaks perenaiseks oli Ivan Sergejeviči ema Varvara Petrovna, tuntud oma julmuse ja despotismi poolest... Tema ees värisesid teenijad ja armuleivasööjad, teda kartsid ka lapsed. Vanja oli ema lemmiklaps, kuid temagi meenutas hiljem: „Tuupi sain peaaegu iga päev igasuguste pisiasjade pärast.“

Varvara Petrovna, kelle iseloomu oli rikkunud seisukord, millesse teda asetasi pärisorjuse-aegsed tingimused, oli nii harjunud teda ümbritsevate inimeste värisemise ja orjaliku kuulekusega, et ta ei olnud enam võimeline neile inimlikult lähenema. Seejuures oli ta omamoodi tark ja paljulugenud inimene. Varvara Petrovna tundis suurepäraselt prantsuse ja vene kirjandust; ta oli esimesi, kes hindas kõrgelt oma andeka poja varasemaid teoseid ja armastas teda tõesti palavalt.

Turgenevi esimesiks kasvatajaiks ja õpetajaiks olid välismaalased, kes vahetusid järjest. Mõningail neist, nagu Vralman „Äbarikus“ või monsieur Bopré „Kapteni tütres“, ei olnud enne nende tulekut mõisniku majja midagi ühist kasvatus- ja õpetegevusega. Nii osutuski üks tulevase kirjaniku kasvatajaist endiseks sadulsepaks.

Ivan Sergejeviči esimeseks vene keele ja kirjanduse õpetajaks oli ta ema teener-pärisori, XVIII sajandi kirjaniku Heraskovi ja tema „Rossiada“ kirglik austaja. Poeem „Rossiada“ oli esimeseks vene luuleteoseks, millega Turgenev tutvus. Sel kombel sisendas tulevasele kirjanikule armastuse vene keele ja vene luule vastu lihtne vene inimene, või nagu väljendas üks kirjaniku bioograafidest, tuli see „otse rahvast“.

Siin Spasskojes, ühes selle pargi, pärnapuude, sirelite, kuslapuu- ja akaatsiapuhmaste, vahtrate ja vene kaskedega, mille varjus Turgenev poisikesena linde püüdis, hakkas ta armastama kodumaa loodust. Siin sai temast jahimees ja Venemaa keskvvõtme looma- ja taimeriigi tundja. Seega pole juhus, et see maailm nii täielikult peegeldub ta loomingus.

Siin Spasskojes hakkas tulevane kirjanik vihkama olustikku, mis teda ümbritses lapsepõlves. Siin kasvas poisikese peenetundelises hinges viha pärisorjusliku korra vastu.

1827. aastal kolib Turgenevite perekond Moskvasse, kus tulevane kirjanik algul õpib erapansionides ja hiljem valmistub kodus õpetajate juhtimisel sisseastumiseks ülikooli.

Ainsaks heledaks laiguks Turgenevi mälestusis pansionis veedetud aastaist oli Zagoskini romaani „Juri Miloslavski“ jutustamine. Üks kasvatajaist, kes omas haruldase mälu, jutustas õhtuti pansioni kasvandikele romaani sisu. Romaan näis kuulajaile „täiuslikkuse imena“.

Pärast mõningaid aastaid kestnud kodust ettevalmistust astus viieteistkümne-aastane Turgenev Moskva ülikooli kirjandusteaduskonda. Aasta pärast, ühenduses perekonna kolimisega Peterburi, läheb noormees üle samasse teaduskonda Peterburi ülikoolis.

Ülikooliaastad. See oli noore Turgenevi esimeste kirjanduslike katsete ajastu. Byroni, peasjalikult tema dramaatilise poemi „Manfred“ mõjul kirjutas ta draama värssides „Steno“. Mõni aeg enne ülikooli lõpetamist otsustas ta näidata seda vene kirjanduse professorile P. A. Pletnjovile (kellele Puškin pühendas „Jevgeni Onegini“):

Loengu ajal Pletnjov, nimetamata autorit, kritiseeris draamat mahategevalt, kuid hiljem, isiklikul jutuajamisel noore autoriga, olles teda „isalikult noominud“, tähendas, et „temas on midagi“. See julgustas Turgenevit ja ta viis Pletnjovile mõned luuletused tema ajakirja („Sovremennik“) jaoks. Luuletus „Õhtu“, mis ilmus 1838. a. kevadel „Sovremennikus“ allkirjaga „... v“, oli esimeseks Turgenevi trükis ilmunud ilukirjanduslikuks tooteks.

1838. a. suvel sõidab Turgenev välismaale. Pärast pikemat reisi Saksamaal ja Šveitsis, asub ta Berliini. Siin, astudes Berliini ülikooli, andus ta filosoofia õpinguile.

Oma hariduse täiendamiseks Berliini sõitnud vene noorukite hulgas paistis sel ajal silma Stankevič ja Granovski.

Need olid andekad, targad ja ühiskondlik-poliitilistest probleemidest sügavalt huvitatud noored inimesed. Turgenev veetis sagedasti aega nende ringis.

Siin vesteldi elavalt nii filosoofiast kui ka vene asjadest ja kõige rohkem pärisorjusest.

Pärast lühiajalist viibimist Venemaal pöördus Turgenev tagasi Läände. Ta elas mõnda aega Roomas, kus sõbrunes Stankevičiga. See oli kirglik ja vaimustatud sõprus... Turgenev nägi oma sõbras inimese, töötaja ja mõtleja ideaali. Kui Stankevič mõne aja möödudes tiisikusse suri, kirjutas Turgenev Granovskile: „24. juunil suri Novis Stankevič... Pidi just tema surema? Ta nii sügavalt, nii siiralt taotles ja armastas elu pühadust; vaatamata oma haigusele nautis ta mõtlemise, tegutsemise, armastamise õndsust, ta valmistus pühendumata tööle Venemaa jaoks. Kes meie põlvkonnast võib asendada meie kaotust? Kes on vääriline võtma enda peale lahkunu suurte mõtete pärandit, kes hoiab alal tema mõju, läheb tema teed mööda tema vaimus, tema jõuga? ... Kuid ei, — meie ei tohi norutada ega alistuda. Ühineme, ulatame üksteisele käed, astume koomale: üks meist, võib-olla parim, on langenud. Kuid asemele tulevad teised... varem või hiljem — valgus võidab pimeduse...“

Stankeviči iseloomujooni kehastas Turgenev hiljem Pokorski kujus romaanis „Rudin“.

Berliinis, kuhu Turgenev taas pöördus 1840. aasta suvel, sõbruneb ta Mihhail Bakuniniga, hiljem tuntud poliitikategelasega.

Andeka kõnemehe ja hiilgava vestlejana omas Bakunin omavanuste hulgas autoriteeti ja populaarsust. Turgenev, äsja üle elanud sõbra kaotuse, kiindus Bakuninisse kirglikult.

Turgenev ja ta uus sõber asusid elama ühte korterisse. Nad õppisid koos filosoofiat, käisid koos loenguil ja kontsertidel, kus kuulasid Beethoveni sümfooniaid. Sagedasti veetsid nad terved ööd ägedais filosoofilisil vaidluses. 1841. aasta mais tuli Turgenev jälle tagasi Venemaale.

Kirjandusliku tegevuse algus. Esialgu tahtis Turgenev pühendada oma elu filosoofia uurimisele. Tema soov ei täitunud: valitsus, kes nägi sidet tolleaegse eesrindliku filosoofia ja revolutsioonilise praktika vahel, sulges Venemaa kõikides ülikoolides filosoofia kateedrid.

Enam pealekäimisel saab noorest Turgenevist siseasjade ministereiumi kantselei ametnik. Samal ajal hakkab ta tõsiselt tegelema kirjandusega.

1843. aasta kevadel ilmub tema poem „Paraša“. Vaimustusega võtab Belinski selle vastu. „Õige tähelepanu,“ kirjutab kriitik, „vene elu salakäikudest välja toodud sügav mõte, peen ironia, mille all peitub nii palju tundmust, — kõik see näitab autoris peale loomingulise ande meie aja inimest, kes oma hinges kannab kõiki oma ajastu muresid ja küsimusi!“

„Paraša“ puhul reageeris ka Varvara Petrovna: „Ma näen tõesti sinus annet... ilma naljata, suurepärane... imeilus on ka laul ja lõpp, mida venna sõnade järgi olevat kritiseeritud, — minu jaoks on ta imeilus... armas... delikaatne... tagasihoidlik... Praegu serveeritakse mulle metsamaasikaid. Meie, maainimesed, armastame kõike reaalselt. Nii siis „Paraša“, sinu jutustus, sinu poem... lõhnab maasikaist.“

Samal aastal sõbruneb Turgenev Belinskiga. Suur kriitik kirjutab temast vaimustatult Botkinile: „See on erakordselt tark inimene ja ka üldse hea inimene... Temas on viha ja sappi ja huumorit: ta mõistab sügavalt Moskvat ja esitab seda nii, et ma joobun mõnust.“

Belinski sügav mõistus, peen maitse, suur moraalne jõud ja ühiskondlikud huvid olid Turgenevile kallid. Noor kirjanik istus sagedasti tunde suure kriitiku juures, kergendades südant vestlustes kirjanduslikel ja ühiskondlik-politilistel teemadel.

Koos Belinski, Botkini, Granovski ja Herzeniga oli Turgenev läänlaste poolel.

Neljakümnendate aastate keskel muutub Turgenev kõige populaarsemaks inimeseks Peterburi kirjanike keskkonnas, kuhu kuulusid Nekrassov, Grigorič, Dostojevski, kriitik Družinin. Esialgu grupeerusid nad kõik Belinski ümber. Alates 1847. aastast saab kirjanikke ühendavaks tsentrumiks Nekrassovi ajakiri „Sovremennik“.

Sel ajal oli Turgenev juba paljude luuletuste, poemide („Mõisnik“ ja „Vestlus“), novelli („Andrei Kolossov“) ja jutustuse („Kolm portreed“) autor. 1843. a. kirjutas ta näidendi „Rahapuudus“, mille peategelased meenutavad Hlestakovi ja tema Ossipit. Kõigis neis teostes tundus, et Turgenev ei ole veel leidnud oma kirjanduslikku meetodit.

Uuendatud „Sovremenniku“ esimeses numbris (1847. aastal) jaotuses

„Varia“ ilmus Turgenevi jutustus „Hor ja Kalinõõ“ alapealkirjaga „Küti kirjadest“, mille eesmärgiks oli „mõjutada lugejat vähenõudlikkusele“.

Just see jutustus, ilmudes esimesena kuulsast tsüklis üldpealkirjaga „Küti kirjad“, pani aluse Turgenevi kuulsusele. Kirjanik leiab „oma“ stiili. Belinski, kes nelja aasta eest tervitas „Paraša“ ilmumist, tervitab veel soojemalt „Hori“: „Otsustades „Hori“ järgi lähete Teie kaugele,“ kirjutab ta Turgenevile. „See on Teie tõeline ala. „Hor“ töötab Teis tähelepanuväärset kirjanikku tulevikus...“ „Hori“ järel ilmuvad Turgenevi uued jutustused „Küti kirjadest“. Neile saab osaks vääramatü menu. Turgenevi „õige ala“ seisnes vene seltskonna elu tõetruus realismis kujutamises.

Varsti pärast „Hor ja Kalinõõ“ ilmumist trükkis sõitis Turgenev uuesti välismaale. Ta jättis maha oma kodumaa mitte seepärast, et poleks teda armastanud küllalt tugevasti, kuid ta leidis, et ainult lahkudes Venemaalt saab ta „tugevamini rünnata“ oma vaenlast. „See vaenlane,“ kirjutas Turgenev, „omas kindla kuju ja kandis tuntud nime: see vaenlane oli pärisorjus.“ Juba varases nooruses oli ta andnud „hannibali töötuse“ „mitte kunagi leppida“ selle vaenlasega.

Seekord elas Turgenev välismaal kolm aastat, peamiselt Pariisis. Siin läheneb ta kultuursele ja andekale naisele, kuulsale prantsuse lauljatarile Pauline Viardot'le. Sellele sõprusele jäi ta ustavaks oma elu viimaste päevadeni. Viardot' perekond sai tema perekonnaks.

Need kolm välismaal veedetud aastat olid kirjanduslikus suhtes haruldaset viljakad. Siin kirjutas Turgenev suurema osa jutustusist „Küti kirjadest“, nende hulgas „Opman“, „Kontor“ ja „Kaks mõisnikku“, mis on eriti teravalt ja eriti järsult suunatud pärisorjuse vastu. Nii täitis Turgenev oma „hannibali töötust“. Ühes sellega olid need jutud oma vaimu poolest lähedased Belinski kuulsale „kirjale“ Gogolile, mis oli kirjutatud just samal, 1847. aastal, mil Turgenev välismaale saabus, ja samas Salzbrunnis, kus kirjanik mõnda aega elas. Ei ole juhus, et ta „kirjast Gogolile“ ütles: „Belinski ja tema kiri — see on kogu minu religioon.“

Uhtaegu „Küti kirjadega“ kirjutas Turgenev näidendeid. Nende hulgas püsivad veel tänapäevalgi nõukogude laval „Kuu aega maal“ ja „Leivalolija“.

Elades Pariisis oli Turgenev 1848. aastal suurte poliitiliste sündmuste tunnistajaks. Kirjaniku sümpaatia kuulus demokraatiale. Hiljem kirjutatud essees „Meie omad saatsid“ kirjeldab Turgenev suure soojusega prantsuse töölisi 1848. a. juunipäeval. Tema esimese romaani kangeline — Rudin — langeb Pariisis barrikaadil ülestõusnud tööliste poole.

A r e t e e r i m i n e j a v ä l j a s a a t m i n e. 1852. a. veebruaris suri Moskvas Gogol. Mõni kuu enne ta surma tutvus Turgenev isiklikult suure kirjaniikuga ja Gogoli surm mõjus temasse eriti sügavasti. Turgenev elas sel ajal Peterburis. Kui kurb teade jõudis Turgenevini, kirjutas ta lühikese artikli, milles väljendas oma südamelähedasi mõtteid lahkunust. „Gogol on surnud!“ kirjutas Turgenev. „Missugune vene hing jääb vapustamata neist sõnadest? . . . Ta on surnud, see inimene, keda võime nüüd surma antud valusa õigusega

nimetada suureks...“ Peterburis keelati artikli trükkimine: valitsus soovis, et Gogoli surm mööduks tähelepanematult, et satiiriku nimigi oleks unustatud... Eriti panid võimud pahaks, et artiklis nimetati Gogolit „suureks“.

Pärast ebaõnnestunud katset trükkida artiklit Peterburis, saatis Turgenev selle Moskvasse, ja seal tsensuuri hooletuse tõttu ilmus see ajalehes „Moskovskije Vedomosti“. Võimud nägid Turgenevi sammus (s. o. selles, et ta saatis artikli pärast selle keelamist Moskvasse) „mittekuulelikkust“. Asjasse segas end tsaar ise. Turgenev, kes valitsusringkondades oli kahtlusealune kui „Küti kirjade“ autor, areteeriti. Kuu aega istus ta arestimajas. Siin kirjutas ta jutustuse „Mumuu“, pärisorjuse vastu suunatud uue teose... Kuu aega pärast areteerimist saadeti kirjanik välja Spasskojesse, kus ta pidi elama politsei valve all.

See oli talle raskeks karistuseks. Just neil aastail sai ta kuulsaks kirjanikuks. „Sovremenniku“ ringis omas ta populaarsust ja autoriteeti ning oli armastatud. Väljasaatmine lahutas teda Peterburi sõpradest ja ajakirjast ning võttis talt võimaluse sõita välismaale Viardot' juurde. Elades Spasskojes tundis Turgenev sama, mida tundis Mihhailõvskojesse väljasaadetud Puškin. Kibedusega taludes oma üksindust otsis kirjanik vahendeid, mis aitaksid tal unustada, hajutada rasket meelehärmi. Säärasteks abinõudeks olid jahilkäimine, raamatud, muusika. Ta uitas püssiga palju ümberkaudseil aasadel ja metsades. Öhtuti kuulati sageli suurte heliloojate — Beethoveni, Mozarti, Mendelssohni — helitöid mõisavalitseja perekonnaliikmete esituses. Kuid parimaks vahendiks meelehärmit ja üksildustundest pääsemiseks oli kirjanikuslik töö. Neil aastail tuleb Turgenevile esmakordselt mõte asuda suure romaani kirjutamisele. Romaani loomise katse esimeseks tulemuseks olid peatükid suuremast lõpetamata teosest, mille katkend on tuntud nimetuse all „Härraste isiklik kontor“.

Turgenevile omas tema sunnitud pagendus ka positiivse külje. Hiljem ta kirjutas: „Viibimine aresti all ja pärast maal tõi mulle kahtlemata kasu: see tutvustas mind vene olustiku niisuguste külgedega, mis asjade tavalise käigu juures oleksid mul tõenäoliselt jäänud tähele panemata.“

Pärast suuri sekeldusi õnnestus kirjaniku sõpradel hankida talle pealinna-des elamise luba. Suurt abi selles asjas osutas Turgenevile kirjanik Aleksei Tolstoi.

Loomingulise töösuu aastad. 50-ndate aastate keskpäik on Turgenevi loomingulise õitsengu ja suurima populaarsuse ajaks. 1855. a. kirjutab ta oma romaani „Rudin“, 1858. a. ilmub Turgenevi teine romaan „Aadlipesa“, saades erakordse menu osaliseks, 1859. a. sügisel lõpetas ta kolmanda romaani „Eelõhtul“. Iga üksiku romaani ilmumine oli ühiskondlikuks sündmuseks.

Turgenevit hinnati nii liberaalseis kui demokraatlikes ringides ning ka kõrgemas seltskonnas. Kõrge hinnangu tema loomingule andsid Černõševski ja Dobroljubov. Kui 1857. a. ajakirjanik Katkov tungis kallale Turgenevile, kirjutas Černõševski viimasele: „Kui keegi on auks meie kirjandusele, siis

olete see loomulikult Teie. Teie solvamine tähendab meie kirjanduse solvamist.“

Kuid 50-ndate aastate lõpul hakkasid ilmema lahkkelid „Sovremenniku“ kaastöölise vahel. Sel ajal kui Černõševski ja Dobroljubov suhtusid eitavaltsaarivalitsuse poolt läbiviidavasse talupoegade reformi, rahuldas reform Turgenevit ja tema mõttekaaslasi.

Lahkkelid olid neil ka mõningais teistes küsimustes.

Turgenev võttis pooldavalt vastu „talupoegade vabastamise“ manifesti, lootes, et pärisorjuse kaotamine tõeliselt kergendab talupoegade seisukorda, kellele ta oli pühendanud nii palju kaastundlikke lehekülgi oma „Küti kirjades“.

1860. aastal lahkus Turgenev „Sovremennikust“. Selle otseseks tõukeks oli romaani „Eelõhtul“ kohta „Russki Vestnik'us“ ilmunud Dobroljubovi artikkel („Millal siis saabub tõeline päev?“), milles kriitik avas romaani revolutsioonilise mõtte, mis tol ajal ei vastanud Turgenevi eesmärkidele ja vaadetele.

Samas ajakirjas oli ka ära trükitud ideelises mõttes teravaim Turgenevi romaan „Isad ja lapsed“.

Turgenevi elu 30—70-ndail aastail. Viimased kakskümmend eluaastat veedab Turgenev peamiselt välismaal, tulles aeg-ajalt lühemaks ajaks Venemaale.

1863. aastal Viardot' perekond, kes vihkas imperaator Napoleon III-ndat, lahkus Pariisist ja asus elama Baden-Badenisse (Saksamaal). Sinna asus ka Turgenev, kes jagas Viardot' vaenulikke tundeid Prantsuse monarhi vastu. Saksamaal ja hiljem uuesti Prantsusmaal jätkas ta ilukirjanduslike teoste loomist venelasist ja Venemaast oma emakeeles — vene keeles.

„Kodumaa saab läbi ilma iga üksikuta meist, aga keegi meist ei saa läbi kodumaata...“ „Pese meid kas või seitsmes vees, meie vene olemust ei saa meist siiski lahutada...“ — Need Turgenevi kangelaste avaldused olid tema enda sügavaimad veendid.

Kui kord kaks sakslast lubas endale Turgenevi juuresolekul mõnitada venelast, kes nende sõnade järgi „oli alati näljane, nii nagu tema isamaagi“, siis rahvuslikus uhkuses solvatud Turgenev pani sakslastele ette „tõusta lauast ja lahkuda meie seltskonnast“.

1870.—1871. aastate Preisi-Prantsuse sõda näitas Turgenevile, mis on tegelikult preisi militarism. Turgenevit vihastas sakslaste „vallutamise aplus“, „väljakannatamatu uhkustamine võitudega“, talle näis, et „saksa kiivrid on alustoeks isegi taevale“.

Koos Viardot' perekonnaga pöördus Turgenev 1870. aastal tagasi Prantsusmaale. Sellest ajast oli Turgenevi suhtumine Preisimaasse muutmatult vaenulik.

Kui üks Turgenevi alatistest korrespondentidest palus teda avaldada oma arvamist Saksamaa ja Venemaa suhete kohta, siis vastas kirjanik: „Teie tahate teada minu arvamist Saksamaa ja Venemaa suhetest? Siis teadke, minu arvamine on: ... nende mõlema rahva vahel tekib laastav sõda ja algatajaks on Saksamaa.“

Kauge kodumaa seisis alati Turgenevi silme ees, kehastudes kõige sagedamini vene looduse piltides. Kunagi jalutades Vichy's tundis ta pärnaõite lõhna... Teda valdasid mälestused kodupaigast... Kirjas oma tuttavale, kes elas Venemaal, ta kirjutas: „See magus hõng meenutab mulle kodumaad; kuid siin ei ole pilguga haaramatuid põlde, koirohtu põllupeenrail, tiike remelgatega.“

Turgenevi ilukirjanduslik tegevus 60—70-ndail aastail. „Suits“ (1867. a.) oli Turgenevi viimane romaan, mis ilmus „Russki Vestnikus“, mis muutis sel ajal oma suunda, saades ühiskonna reaktsioonilise osa häälekandjaks. 60—70-ndail aastail hakkab Turgenev liberaalse „Vestnik Jevropõ“ kaastööliseks. Siin trükiti 1876. aastal Turgenevi viimane romaan „Uudismaa“, milles ta kujutas vene noorsoo „minemist“ rahva sekka.

Samal ajal, 60.—70. aastail loob kirjanik terve rea jutustusi ja novelle, täiendab jutustuste kogu „Küti kirjad“ („Surmakuju“, „Müriseb“), kirjutab erakordselt huvipakkuvad „Kirjanduslikud ja elulised mälestused“, alustab tsükli uut liiki lühipalu üldpealkirja alla „Luuletused proosas“.

Turgenevi kuulsus Läänes kasvas pidevalt. Ta sõbrad-kirjanikud näevad temas erakordselt jõulist talenti. Ta hämmastab neid oma vaadete avarusega, teadmiste sügavuse ja mitmekülgusega, peene maitsega.

Ameerika kirjanik Henry James, kes elas üksvahe Pariisis, kirjutas Turgenevist: „Temas oli kogu elu mitmekesisuse tundmist, teistele sageli haaramatute nähtuste ja tunnete teadmist, oli tunda silmapiiri avarust, millesse kadus Pariisi kitsas horisont, ja see teadmiste ning arusaamiste avarus tõstis teda esile Pariisi literaatide hulgas.“ Seesama James ütles Turgenevist: „Tema eludraama oli võitlus parima eest Venemaal.“

1878. aastal toimub Pariisis rahvusvaheline kirjanduslik kongress. Sellel kongressil, mille presidendiks oli valitud suur prantsuse poet Victor Hugo, valiti viitsepresidendiks Turgenev. Järgmisel aastal omistab Oxfordi ülikool (Inglismaal) Turgenevile doktori austava tiitli, kui kirjanikule, kes tõendas kogu oma loominguga, eriti „Küti kirjadega“, „vene rahva tavade ja meelelaadi täielikku tundmist“.

Turgenevi ühiskondlik tegevus. Turgenev ei olnud revolutsionäär. Ta nimetas ennast „postepenovetsiks“, s. o. reformide pooldajaks, kuid ta tundis sügavalt kaasa üksikuile revolutsionääridele, osutas materiaalselt abi, taotles nii mõnigi kord represseeritud revolutsionääride saatus pehendamist; organiseeris kirjanduslik-muusikalisi hommikuid Pariisis elavate vene emigrantide lugemislaua heaks, mille šefiks ta oli valitud; kirjutas pooldava eessõna asumiselt põgenenud vene revolutsionääri jutustustele ja aitas kaasa nende äratrükkimisele ajalehes „Temps“. Luuletuses proosas pealkirjaga „Künnis“ on Turgenev suurima poolehoiuga joonistanud vene neiu-revolutsionääri kaju. Revolutsiooniline noorus suhtus üha tõusva austusega kirjanikku, kes ühe vene ühiskonnategelase ütluse järgi oli „tema võitluse ettevalmistajaks“, „vene seltskonna kasvatajaks nende humaansete ideede varal, mis õieti mõistetuna viisid paratamatult revolutsioonilise opositsioonini“ (Jakubovič, narodovoletside 1883. aasta proklamatsioon).

Peaaegu iga aasta veetis Turgenev mõned nädalad kodumaal, millega ta ka välismaal elades kunagi ei kaotanud elavat sidet.

Juba 1863. aastal oli kirjaniku huvitus sellest pidevalt, külastas kooli, saatis selle ülalpidamiseks alati raha ja koolitarbeid. Ta tundis isegi kooli parimaid õpilasi. Üks neist, Nikita Garasičev, oli tema hoolealune 7 aasta jooksul. Peaaegu kirjaniku surmani oli Garasičev Turgenevi ülalpidamisel, kes korraldas talle ka pärast kooli lõpetamist Spasskojes edasiõppimise võimaluse Moskva põllumajanduslikus koolis.

Kui Turgenev 1879. aastal Venemaal käis, võeti teda eriti soojalt vastu progressiivse seltskonna mitmesugustes ringides. Nii kirjeldas seda vastuvõttu üks kirjaniku kaasaegseist: „Kogu teater... tõuseb püsti ja hõiskab, saades teada, et ühte looži ilmus Turgenev. Kursuste naiskuulajad toovad temale loorberipärgi, andes neid üle kõnede saatel... Üliõpilased kogunevad ta maja sissekäigu juurde, kirjanikule tundmata inimesed intelligentsi hulgast tervitavad teda, kohates tänaval.“ Ovatsioonid, millega Turgenevit Venemaal vastu võeti, kandsid tsaarivalitsusele vaenuliku poliitilise demonstratsiooni ilmet.

1880. aastal viibis Turgenev Puškini mälestussamba avamisel Moskvas. Sel puhul ta esines kõnega, milles rõhutas suure poeedi loomingu rahvapärast iseloomu. „Tema luule olemus ja kõik omadused,“ ütles Turgenev Puškinit, „ühtivad meie rahva omadustega, meie rahva olemusega. Kõnelemata tema keele mehelikust ilust, jõust ja selgusest, — see avahingeline tõde, vale ja fraasi puudumine, lihtsus, tundmuste avameelsus ja ausus — kõik need head vene inimeste head iseloomujooned hämmastavad Puškini loomingus mitte ainult meid, tema kaasmaalasi, vaid ka neid välismaalasi, kellele Puškini teosed on saanud kättesaadavaks...“

1881. aastal viibis Turgenev viimast korda kodumaal. Kogu suve elas ta armastatud Spasskojes. 1882. aasta algul ilmnisid tal haiguse esimesed tunnused (selgroo vähk), mis järgmise aasta kevadel muutus raskekujuliseks. Ta igatses jälle kodumaale, kuid ta tundis, et ta enam ei parane. Kurbusega kirjutas ta oma sõbrale, luuletaja Polonskile: „Kui olete Spasskojes, siis tervitage minu poolt maja, aeda, mu noort tamme — tervitage kodumaad, mida ma enam iialgi ei näe.“

Surma eel palus ta end matta Venemaale. Ütles, et ta unistuseks oleks lamada Puškini jalge ees, kuid mitte pidades end niisuguse au vääriliseks, palus end matta Belinski kõrvale.

Ta suri Bougival'is — Pariisi lähedal — 3. septembril (22. augustil) 1883. aastal.

Silmapaisteve prantsuse kirjanik ja õpetlane Renan pidas leinakõne maailma-kuulsuse saavutanud vene kirjaniku põrmu juures: „Au ja kuulsus,“ kõneles Renan, „suurele slaavi rassile, kelle ilmumine näitelaval esikohale on meie sajandi hämmastavam nähtus; au ja kuulsus talle, et ta nii vara leidis väljendaja sellises võratus kunstnikus...“ „Tema (Turgenev) kuulub tervele inimkonnale...“

Peterburis toimunud Turgenevi matus tõmbas ligi kümneid tuhandeid inimesi, vaatamata valitsuse katsele teha nii, et see toimuks võimalikult tähelepanematult. Kirstu järel läks sada seitsekümmend deputatsiooni. Matusest osavõtjate hulgas levitati P. F. Jakuboviči poolt koostatud illegaalset proklamatsiooni. „Meile on tähtis,“ öeldi proklamatsioonis, „et ta teenindas vene revolutsiooni oma teoste südamemõttega, et ta (Turgenev) armastas revolutsioonilist noorsugu, tunnustas ta pühadust ja ennastsalgavust.“

„Küti kirjad“ kuuluvad raamatute hulka, mida tunneb iga kultuurne inimene, mitte ainult meil NSV Liidus, vaid ka Lääne-Euroopas. „Küti kirjad“ tutvustasid euroopa seltskonnale tõelist Venemaad sellisena, millisena see esines läinud sajandi keskel, ja eelkõige vene talupoega.

TURGENEVI TÄHTSUS.

Turgenevi loomingu osatähtsus vene kirjanduse ja vene ühiskondliku mõtteajaloos, samuti Turgenevi tähtsus meile ka käesoleval ajal on erakordselt suur.

Turgenevi romaanid ja jutustused on lai panoraam vene elust XIX sajandi 40—70-ndail aastail. Eriti eredalt ja üksikasjaliselt peegelduvad tema loomingus 50—60-ndad aastad.

Tänu sellele, et Turgenev elavalt reageeris oma kaasaja tegelikkuse päevasündmusile, peegeldub see tegelikkus tema loomingus eriti täielikult. Oma teostega aitab Turgenev meil paremini ette kujutada tolle ajastu tüüpilisi inimesi, nende huvisid, vaateid ja eluviise kõige igapäevasemate pisiasjadeni.

Üldistuste avarus tegi Turgenevi kujud surematuks. Nende jooned on oma sed mitmesuguseil ajastuil elanud inimeste nii suurele ringile, et Turgenevi teostes 50-ndail aastail kujutatud tüübid sündisid taas 60—70-ndail aastail, saades uue tõlgitsuse. Insarov, Bazarov, Jelena elasid edasi. Uued põlvkonnad noori hindasid neis neile enestele eriti lähedasi jooni. Nende kujude suurest progressiivsest tähtsusest kirjutas narodovolets Jakubovič 1883. aastal: „Rudini, Insarovi, Jelena, Bazarovi, Neždanovi ja Markelovi kujud ei ole mitte ainult elavad ja elust võetud kujud, vaid — nii imelik kui see ka esimesel pilgul paistab — need on tüübid, keda jäljendas noorsugu, ja kes seega ise olid elu loojaiks. Oma rahva vabaduse eest võitlejaid ei olnud veel Venemaal, kui Turgenev lõi oma Insarovi; Bazarovi tüübi kohaselt kasvas üles terve põlvkond nn. nihiliste, kes olid omal ajal tarvilikuks lüliks vene revolutsiooni arengus“ (P. F. Jakuboviči poolt koostatud narodovoletside 1883. aasta proklamatsioon). Turgenevi kangelaste mõningaist joontest vaimustume ka meie, sotsialistliku ajastu inimesed, Suure Isamaasõja kaasaegsed. Lähedased on meile patrioot Insarov, julge ja otsekohene Jelena.

Laialdaselt kasutas Turgenevi kujusid Vladimir Iljič Lenin. Oma artiklis „Krahv Heideni mälestuseks“ kasutab V. I. Lenin Penočkini iseloomustust jutustusest „Opman“, kõrvutades liberaal Heidenit Turgenevi „tsiviliseeritud“ mõisnikuga.

Artiklis „Töölised ja kodanlik demokraatia“ (VIII k. lk. 67—68) ütleb

Lenin, ironiseerides menševik Staroveri peenutsevaid fraase: „Kui ilusti on see kirjutatud! Ja kuidas tahaks ütelda nende ilusate sõnade autorile, Staroverile: „... mu sõber, Arkadi Nikolajevič, ära kõnele ilusasti!“ Need on romaani „Isad ja lapsed“ kangelase Bazarovi sõnad.

Ülisuur on Turgenevi tähtsus vene kirjanduskeele ajaloos. Turgenev viis Puškini loodud kirjanduskeele täiuslikkuseni. Artiklis „Kas on vajalik kohustuslik riigikeel“ (XVII k. lk. 186) kirjutab V. I. Lenin, „et Turgenevi, Tolstoi, Dobroljubovi, Černõševski keel on suur ja võimas“. Pole juhus, et nelja vene suurima kirjaniku seas esimesel kohal seisab Turgenevi nimi. Seda nime ei saa unustada, kuni elab vene keel.

Turgenevi keele kõrged väärtused — selgus, lihtsus, täpsus, musikaalsus — seavad nõukogude õpetajate ette küsimuse kirjaniku teoste hoolsa uurimise vajadusest.

Turgenevi kuulsus ületas ammu tema kodumaa piirid. Juba oma eluajal sai ta laialt tuntuks Lääne-Euroopas. Prantsusmaal tuntakse Turgenevit paremini kui kuulsat inglise kirjanikku Dickensit. Inglismaal — paremini kui prantsuse kirjanikku Balzac'i.

Alates Turgenevist muutub vene kirjandus juhtivaks. Turgenev on esimene vene kirjanik, kelle teosed avaldasid mõju maailma kirjandusele.

Lääne kirjanikud kõnelevad vaimustusega Turgenevi teostest. Kuulus kriitik ja kunstiteadlane Taine kirjutab, et pärast vanu kreeklasi ta ei tunne kunsti, mis oleks täiuslikum Turgenevi kunstist.

Ühe teise kirjaniku väljendusel on Bazarovi surm „kõige traagilisem lehekülg kogu maailma kirjanduses“. Inglise kirjanik Galsworthy kinnitas „Mumuu“ puhul: „Kunst ei tunne erutavat protesti julmuse vastu“.

Lääne suurimad kirjanikud loevad end tema õpilasiks. Nii kirjutab kuulus prantsuse kirjanik Gui de Maupassant oma romaani „Elu“, kasutades Turgenevi printsiipe ja võtteid.

Lugedes inglise kirjaniku Galsworthy romaani „Kunstniku armastus“ mõtled, et see võiks olla Turgenevi kirjutatud.

Kui Turgenev suri, tunnistas lääne-euroopa ajakirjandus teda üksmeelselt „esimeseks“ maailma kirjanike seas.

Lääne-Euroopa ja Ameerika kultuurne seltskond omas enne tutvumist Turgeneviga ähmase ja sageli ebaõige ettekujutuse Venemaast. „Küti kirjad“ „avasid“ Läänele vene talupoja. Turgenevi romaanid tutvustasid lääne-euroopa intelligentile vene eesrindliku intelligendi ja vene naise kujusid.

Mičurini pärilikkuseõpetus.

Akadeemik T. D. LÖSSENKO.

Oma üliviljakate töödega vilja- ja marjataimede sordiaretuse alal rajas I. V. Mičurin uue agrobioloogilise teooria. See teooria on Nõukogude Liidus laialdaselt ja loovalt vastu võetud. Mičurini õpetuse põhimõttest lähtudes tuleb organismi ja tema eluks vajalikke tingimusi kujutleda tervikuna.

Erinevad eluskehad vajavad oma arenguks erinevaid väliskeskkonna tingimusi. Seepärast teame ka, et neil on erinev loomus, erinev pärvus. Pärilikkus on eluskeha omadus — nõuda teatavaid kindlaid tingimusi oma eluks, oma arenguks ja kindlakujuliselt reageerida neile või teistele tingimustele.

Organismi loomupäraste nõudmistele ja väliskeskkonna tingimustesse suhtumise tundmine võimaldab juhtida selle organismi elu ja arengut. Säärase teadmise põhjal võib organismide pärilikkust sihikindlalt muuta.

Pärilikkuse uurimise seesuguse käsitluse lahkuminekut mendelistlik-morganistlike geneetikute käsitlusest võib kujukalt selgitada järgmise näitega. Mendelistid-geneetikud uurisid korduvalt kõrsviljade talvsuse ja suvisuse pärilikkust. Selleks lasti talvsortide taimi ristelda suvisortide taimedega. Järelduskasvu hulgas määrati kindlaks, kui palju on saadud talvvilju, s. o. selle tunnuse poolest ühe vanemaga sarnlevaid, ja kui palju suvivilju, s. o. teise vanemaga sarnlevaid. Tulemuseks oli järeldus, et talvsuse pärivusomadused erinevad suvisuse pärivusomadusist ühe või suurema geenide arvu poolest, s. o. mingi tundmatu aine terakeste poolest, mis asetsevat talv- ja suvitaime rakkude kromosoomides. Mis aga on taimede talvsuse ja suvisuse olemuseks, kuidas juhtida nende omaduste arengut — see säärasest uurimisest ei järeldu.

Hoopis teistsugust käsitlust pärilikkuse uurimisel nõuab Mičurini pärilikkuseõpetus.

Nii selgitati kevadkülvi puhul talvviljade viljapea tekkimatajäämise põhjuste uurimisel, et üks talvtaimede arenguprotsesse, mida nüüd nimetatakse jaroviseerimise staadiumiks, nõuab enda teostumiseks kevadel põllutingimustes oleleva toidu, niiskuse ja õhu juures veel võrdlemisi pikka madala temperatuuri ajajärku (0—10° sooja). Kestva madala temperatuuriga ajajärgu puudumine kevadistes põllutingimustes põhjustabki jaroviseerimise protsessi mittetoimumist, sellest järgnevalt aga ka kogu edasise arengu peatumist, viljapea tekkimise, viljakandmise puudumist.

Jaroviseerimise staadiumi olemuse avastamine võimaldas lasta mistahes talv-körsviljadel kevadkülvi puhul viljapead luua, vilja kanda. Selleks hoitakse (jaroviseeritakse) vastavalt niisutatud seemet enne külvi suhteliselt madalal temperatuuritingimustes. Sellega rahuldatakse pärilikkuse nõuded mainitud protsessi arenguks. Pärast selle lõpulejõudmist aga võib kõiki edasise talvtaimede pärilikkuse nõudeid ka kevadkülvi puhul rahuldada olemasolevate põllutingimustega, seepärast jätkub areng normaalselt lõpuni, s. o. seemne

valmimiseni. Sedalaadi uurimine avastas talvsuse ja suvisuse pärilikkuse olemuse.

Iga eluskeha ehitab end väliskeskkonna tingimuste põhjal oma laadi kohaselt, vastavalt oma pärilikkusele. Ühes ja samas keskkonnas elavad ja arenevad seepärast erisugused organismid. Reeglipärast areneb iga antud taimede või loomade põlvkond suurelt osalt samuti kui tema eelkäijadki, eriti lähimad. Endasarnaste taasloomine on iga eluskeha üldiseks iseloomustavaks jooneks.

Kõigil neil juhtudel, kui organism ümbritsevas keskkonnas leiab oma pärilikkusele vastavaid tingimusi, toimub organismi arenemine, samuti kui eelnevaiski põlvkondades. Neil juhtudel aga, kui organismid ei leia neile vajalikke tingimusi ja on sunnitud omaks võtma väliskeskkonna tingimusi, mis nende loomusele ühel või teisel määral ei vasta, tekivad organismid või nende üksikud kehaosad, mis eelnevast põlvkonnast enam või vähem erinevad. Kui muutunud kehaosa on lähteks uuele põlvkonnale, erineb uus põlvkond juba oma vajadusilt, oma olemuselt eelnevaist põlvkondadest.

Eluskeha olemuse muutumise põhjuseks on assimilatsiooni tüübi, ainevahetuse tüübi muutumine. Näiteks suvi-kõrsviljade jaroviseerimise protsessi toimumiseks ei ole tarvis madalat temperatuuri. Suviviljade jaroviseerimine toimub normaalselt tavaliste kevadiste ja suviste põllutemperatuuride juures. Kui suvi-kõrsviljade jaroviseerimist pikemat aega teostada madalas temperatuuris, võib sageli tähele panna, et suviljad muutuvad kahe-kolme põlvkonna järel talviviljadeks. On aga teada, et talviviljad madalate temperatuurideta ei saa läbida jaroviseerimise protsessi. Sellest näitest ilmneb, millisel teel nende taimede järelkasvul on tekkinud uus tarvidus — tarvidus madalate temperatuuritingimuste järele, et toimuks jaroviseerimine, kusjuures eluskeha tarvidused, s. o. pärilikkuse muutused vastavad alati väliskeskkonna tingimuste mõjule.

Sugurakud ja kõik muud rakud, millega organismid paljunevad, tekivad kogu organismi arengu tagajärjel muundumise teel, ainevahetuse teel. Kokku võttes on organismi poolt läbitud arengutee nagu akumulieeritud uue põlvkonna lähterakkudes.

Seepärast võib öelda: millisel määral uues (näiteks taime) põlvkonnas ehitatakse uuesti selle organismi keha, samal määral tekivad uuesti ka kõik tema omadused, sealhulgas ka pärilikkus.

Ühes ja samas organismis nõuab erisuguste rakkude, erisuguste rakuosade areng, üksikute protsesside areng erisuguseid väliskeskkonna tingimusi. Peale selle — neid tingimusi assimileeritakse erinevalt. Tuleb rõhutada, et antud juhul mõistetakse välise all seda, mida assimileeritakse ja seesmise all seda, mis assimileerib.

Organismi elu läbib loendamatul hulgal seadusepäraseid protsesse, muundumisi. Toit, mida organism võtab või saab väliskeskkonnast, sarnastatakse mitmesuguste muundumiste ahelas eluskeha poolt; muutub välisest seesmiseks. See seesmine, olles elav, astudes vahetusse ainetega teistes rakkudes ja kehaosades, toidab neid, muutudes sel kombel nende suhtes väliseks.

Organism ei realiseeri iialgi täielikult kõiki oma pärvusvõimalusi. Paljud omadused ja tunnused arenevad ebatäielikult, jäävad ühel või teisel määral arenematuks, jäävad taandseisundisse, oluliselt muutmata organismi kui terviku arengut. Need tunnused või omadused võivad areneda järgnevais põlvkondades, kui väliskeskkonnas esineb vajalikke tingimusi.

Erisuguste protsesside läbimisel, erisuguste tunnuste ja organite arenemisel on erisugune tähtsus organismi elus. Mõningate omaduste või tunnuste arenemisest sõltub organismi kui terviku arenemine kõige väiksemal määral, teiste omaduste või tunnuste arenemisest — suuremal määral, ja lõpuks kolmandate tunnuste arenemisest sõltub organism sellisel määral, et nendeta ta ei saa areneda ja tihti isegi mitte eksisteerida.

Taimorganismide arengus võib tähele panna kaht liiki kvalitatiivseid muutusi.

1. Muutused, mis on seotud individuaalse arengu realiseerimisega, kui loomupäraseid vajadusi, s. o. pärvust normaalselt rahuldavad vastavad väliskeskkonna tingimused. Tulemuseks on sama tõugu, samasuguse pärilikkusega keha nagu eelnevaiski põlvkondades.
2. Tõulised muutused, s. o. pärilikkuse muutused. Need muutused on samuti individuaalse arengu, kuid normaalsest, tavalisest käigust kõrvalekaldunud individuaalse arengu realiseerimise tulemuseks. Pärilikkuse muutus on tavaliselt tingitud organismi arengust väliskeskkonna tingimuses, mis ühel või teisel määral ei vasta loomupärasele vajadustele, s. o. tema pärilikkusele.

Elutingimuste muutused muudavad taimorganismide arengut. Nad on pärilikkuse muutumise algpõhjuseks. Kõik need organismid, mis ei suuda muutuda vastavalt muutunud elutingimustele, ei jää elama, ei jäta järglasi.

Organismid ja järelikult ka nende loomus luuakse ainult arenemisprotsessis. Väljaspool arengut võib eluskeha samuti muutuda, kuid need muutused ei ole eluskehadele iseloomustavad.

Arvukad faktid näitavad, et taim- või loomorganismi mitmesuguste kehaosade muutumist ei fikseerita, ei assimileerita võrdse sagedusega sugurakkudes, s. o. paljunemissaadustes.

See on seletatav sellega, et iga organi, elava keha iga terakese arenemisprotsess nõuab võrdlemisi kindlaid väliskeskkonna tingimusi. Neid tingimusi valitakse iga organi ja omaduse arenemisel neid ümbritsevast keskkonnast. Seepärast, kui taimorganismi üks või teine kehaosa sunnitult assimileerib temale suhteliselt ebatavalisi tingimusi ja seetõttu see kehaosa muutub, kujuneb erinevaks elneva põlvkonna analoogilistest kehaosadest, siis võivad naaberrakud sellest kehaosast neisse minevaid aineid mitte valida ja need ained ei lülitu vastavate protsesside edasisse ahelasse. Muidugi peab olelema taimorganismi muutunud kehaosa side teiste kehaosadega, sest muidu ei saaks see kehaosa eksisteerida, kuid see side võib olla mitte täiel määral vas-

tastikune. Muutunud kehaosa saab naaberkehaosadest üht või teist toitu; oma spetsiifilisi aineid aga ta neile ei anna, sest naaberkehaosad ei vali neid.

Seega on mõistetav sageli ilmnev nähe, et ühed või teised muutunud organid, tunnused või organismi omadused ei esine järelkasvu hulgas. Kuid neil vanemate organismide muutunud kehaosadel oli alati muutunud pärilikkus. Aianduse ja lillekasvatuse praktika on juba ammu tuttav nende faktidega. Muutunud oks või pung viljapuul või kartulimugula idu ei saa reeglipäraselt mõjutada vastava puu või mugula järelkasvu pärilikkuse muutmist, mis ei lähtu vahetult vanema organismi muutunud osadest. Kui aga see muutunud osa lahti pookida ja üles kasvatada eraldi, iseseisva taimena, siis on viimasel reeglipäraselt tervikuna juba muutunud pärilikkus, see, mis oli vanema keha muutunud osal.

Muutuste üleandmise määr sõltub muutunud kehaosa ainete lülitamise määrast protsessi üldahelasse, mis viib taasloovate sugu- või vegetatiivsete rakkude moodustamisele.

Organite ja tunnuste arenemisprotsesside muutuvus kohaneb alati nende väliskeskkonna tingimustega, mille mõju all see toimub, kuid tuleb meele pidada, et kohanev muutuvus ei ole kaugeltki alati otstarbekas organismile kui tervikule. Suhteline otstarbekus, taimede ja loomade harmoonilisus kujuneb looduses ainult loomuliku valiku teel, kuhu kuulub pärilikkus, muutuvus ja elujõulisus.

Organismi pärilikkuse kujunemisteid tundes võib pärilikkust sihikindlalt muuta teatud kindlate tingimuste loomise teel organismi arenemise teatud kindlal hetkel.

Head taimesordid, samuti head loomatõud on praktikas alati kujunenud ja kujunevad ainult hea agrotehnika, hea zootehnika eeldusel. Halva agrotehnika juures mitte ainult ei saa halbadest sortidest iialgi häid, vaid paljudel juhtudel isegi head kultuursordid muutuvad mõne põlvkonna jooksul halbadeks. Seemnekasvatuse praktika põhireegel ütleb, et taimi tuleb seemnepeenral kasvatada võimalikult paremini. Selleks tuleb agrotehnika abil luua head tingimused vastavalt antud taimede pärivuslikele vajadustele. Hästikasvatatud taimede hulgest valitakse parimad seemneks. Sel teel täiustataksegi praktikas taimesorte. Halva kasvatamise puhul (s. o. halva agrotehnika rakendamisel) aga ei anna mistahes paremate taimede seemnevalik vajalikke tulemusi. Säärasel kasvatamisel on kõik seemned halvad, ja kõige paremad halbade hulgas on ikkagi halvad.

Pärilikkuse kromosoomiteooria tunnustab hübriidide saamise võimalikkust ainult sugulisel teel, ehkki Darwin ja rida teisi parimaid biolooge pidasid võimalikuks ka vegetatiivsete hübriidide saamist. Nad pidasid võimalikuks kahe tõu segunemist üheks mitte ainult sugulise ristluse teel, vaid ka vegetatiivse ühtekasvatamise teel. I. V. Mičurin mitte ainult tunnustas vegetatiivsete hübriidide olemasolu võimalikkust, vaid töötas välja ka mentori-menetluse. See menetlus seisab selles, et üht või teist sorti viljapuude pook-okste külgekasvatamise teel noore puusordi krooni omandati, anti üle viimasel puuduvad

omadused poogitud okstest. Seepärast nimetaski I. V. Mičurin menetlust mentoriks-kasvatajaks. Sel teel aretas või parandas I. V. Mičurin palju uusi häid sorte.

I. V. Mičurinile järgnedes avastasid mičurinlased menetlusi vegetatiivsete hübriidide massiliseks saamiseks.

Vegetatiivsed hübriidid on veenvaks tõendiks pärivuse mičurinliku mõistmise õigsusele. Samal ajal on nad ületamatuks tõkkeks mendelistide-morganistide teooriale.

Stadiaalselt kujunemata organismid, mis ei ole veel läbinud täielikku arengutsükli, muudavad pookimisel alati oma arengut, võrreldes juureomaste, s. o. pookimata taimedega. Taimede ühtekasvatamisel pookimise teel tekib üks eritõugu organism, ja nimelt juurdepoogitava ja pookimisaluse taime tõugu. Korjates seemneid juurdepoogitavalt või pookimisaluselt taimelt võib saada taimede järelkasvu, mille üksikuil esindajail on mitte ainult selle tõu omadused, mille viljast seemned on võetud, vaid ka teise tõu omadused, millega esimene on ühendatud pookimise teel.

Pookimisalus ja külgepoogitav taime ei saanud vahetada rakutuumade kromosoomide, kuid sellest hoolimata võivad päritavad omadused kanduda pookimisalusest külgepoogitavasse taime ja ümberpöörduvalt. Järelikult on pookimisaluse ja külgepoogitava taime poolt valmistatavast plastilisil aineil samuti tõu, s. o. pärilikkuse omadused.

Suur faktiline materjal kartuli, tomatite ja rea teiste taimede mitmesuguste tunnuste vegetatiivsest üleandmisest viib järeldusele, et vegetatiivsed hübriidid põhimõtteliselt ei erine sugulisel teel saadavaist hübriididest. Pookimise teel võib samuti kui sugulisel teelgi ühelt tõult teisele üle anda mistahes tunnuse. Vegetatiivsete hübriidide eluavaldused järgnevais põlvkondades on samuti analoogilised suguliste hübriidide eluavaldustega. Vegetatiivsete hübriidide seemnete külvamisel edasise pookimiseta, näiteks tomatiseemnete külvamisel, tekivad eelmise põlvkonna taimede hübriidsed omadused ka järgmise põlvkonna taimede juures. Niinimetatud lahknemine, mis sageli esineb suguliste ristlemiste järelkasvude hulgas, leiab aset ka vegetatiivsete hübriidide seemnepõlvkondades. Viimaste juures aga võib palju sagedamini ja tunduvalt suuremal määral tähele panna niinimetatud vegetatiivset lahknemist, kui tekib nende või teiste tunnuste poolst mosaiigiline organismi keha.

Mendeli-Morgani pärilikkuseõpetuse esindajad mitte ainult ei või saada sihikindlaid pärilikkuse muutusi, vaid eitavad kategooriliselt pärilikkuse muutmise võimalikkust adekvaatselt (vastavalt) keskkonna tingimuste mõjule. Lähtudes aga Mičurini õpetuse põhimõttest, võib pärivust muuta vastavalt elutingimuste mõjule. Näiteks A. A. Avakjan ja teised teaduslikud töötajad on vastava kasvatamise teel saanud pärivuslikult palju suviviljavorme talviljadest. Kõigist katsetamisele võetud talvnisu standardsortidest saadi pärivuslikud suviviljavormid. Ümberpöörduvalt, terve rida nisu ja odra suviviljavorme muudeti pärivuslikult talviljavormideks.

Katsed viljade suvivormide talvisteks ja talviste vormide veelgi talvise-

maks muutmise alal, näiteks karmi talvega Siberi piirkondades, pakuvad suurt praktilist huvi talvekindlate sortide saamiseks. Juba on olemas rida suviviljadest saadud talvnisu vorme, mis külmakindlusest ei jää maha, mõned neist aga isegi ületavad kõige külmakindlamaid praktikas tuntud sorte.

Paljud katsed näitavad, et vana, kindlakskujunenud pärvusomaduse, näiteks talvuse omaduse likvideerimisel ei teki kohe kindlakskujunenud uus pärilikkus (antud juhul — suvitus). Enamasti tekivad neil juhtudel taimed niinimetatud kõikuva pärilikkusega.

Kõikuva pärilikkusega taimorganismideks nimetatakse sääraseid, mille juures on likvideeritud nende konservatiivsus ja nõrgestatud nende valivus väliskeskonna tingimuste suhtes. Konservatiivse pärilikkuse asemel säärase taimede juures säilib või ilmub uuesti vaid kalduvus eelistada teatud tingimusi teistele.

Pärilikkuse kõikuvust võib saavutada:

- 1) pookimise teel, erisugust tõugu taimede kudede ühtekasvatamise teel;
- 2) väliskeskonna tingimustega mõjutamise teel ühede või teiste arenemisprotsesside läbimise teatud kindlail hetkedel;
- 3) risttolmlemise teel, eriti säärase vormide risttolmlemise teel, mis järsult erinevad oma asukohalt või päritolult.

Kõikuva pärilikkusega taimorganismide praktilisele tähtsusele pühendas suurt tähelepanu rida parimaid biolooge: Burbank, Villmorin ja eriti Mičurin. Plastilisi taimevorme kindlakskujunemata pärilikkusega, mis on saadud ühel või teisel teel, tuleb põlvkonnast põlvkonda külvata neis tingimuses, mille järele on vajadust või mille suhtes kindlust tuleb antud organismide juures välja arendada.

Taimede ja loomade valdava enamiku juures arenevad uued organismid ainult pärast viljastamist — isas- ja emas-sugurakkude ühinemist. Viljastamisprotsesside bioloogiline tähtsus on selles, et tekivad organismid kahesuguse — ema ja isa — pärilikkusega. Kahesugune pärilikkus tingib organismide suurema elulisuse ja nende suurema kohanevuse varieeruvaile elutingimusele.

Kõik tavalised (mitte sugu-) rakud poolduvad oma arenemise lõppemisel; sel teel areneb rakkude paljunemine, keha kasvamine. Sugurakud aga oma arenemise lõppemisel mitte ainult jagunevad kaheks, vaid vastupidi, normaalselt tekib kahest sugurakust — emas- ja isasrakust — üks, mis tavaliselt on elujõulisem kui kumbki neist üksikult.

Nii emas- kui ka isas-sugurakul on täiel määral oma tõu omadused. Tõud erinevad ühel või teisel määral. Pärast suguühet, s. o. emas-suguraku viljastamist tekib kahest rakust üks rakk — organismi alge, milles on esindatud nii ühe kui ka teise vormi tõulised omadused. Vastuolu põhjal, mis tekib kahe ühinenud, suhteliselt erineva suguraku vahel, tekib või tugevneb elujõulisus, muutumis-, muundumisvõime. See tingibki bioloogilise tarviduse vormide ristlemiseks, mis teineteisest vähegi erineksid. Darwin rõhutas oma töödes korduvalt looduseeadusena ristlemise kasulikkust ja tõusisese viljastamise bioloogilist kahjulikkust.

Taimevormide elujõulisuse uuenemine, tugevnemine võib toimuda ka vege-

tatiivsel, mittesugulisel teel. Seda saavutatakse sel teel, et elav keha assimileerib uusi, temale ebatavalisi väliskeskkonna tingimusi. Katsetamise olukorras vegetatiivsel hübriidiseerimisel või katsetega suvivormide saamisel talvvormidest, samuti talvvormide saamisel suvivormidest ja real teistel pärilikkuse kõigutamise juhtudel võib tähele panna organismide elujõulisuse uuenemist, tugevnemist.

Oige klassifikatsiooni suguliste hübriidide erisuguste eluavalduste faktidele andis K. A. Timirjazev. Ta jagas pärivusnähtused kahte rühma: lihtsaks ja komplitseeritud pärivuseks.

On teada, et isetolmlejail taimedel, näiteks nisul, või taimedel, mis paljunevad mugulate, pook-okste, võrsikute jms. abil, on nende arenemisel enamasti emase vormi pärilikkus, s. o. selle vormi pärilikkus, kust on pärit seemned, pook-oksad jne. Seda pärilikkuse vormi nimetaski K. A. Timirjazev lihtsaks.

Ristlemisel ühineb tavaliselt kahe organismi pärilikkus. Säärast pärilikkust nimetatakse komplitseerituks. Oma avaldusvormidelt võib teda omakorda jagada mitmeks rühmaks.

Mõnedel loomadel sarnleb näiteks üks karvalaik värvuselt isase vormiga, teine — emasega; või taimedel sarnlevad ühe lehe marrasknaha rakud isasega, teised emastega jne. Säärast pärilikkust nimetatakse segatuks, sest ühes organismi osas ilmnevad ühe, teises teise vanema tunnused. Need osad või alad võivad olla mitmesuguse suurusega — suurest kuni mikroskoopiliselt väikeseni.

Kõige sagedasemad on juhud, kui mõlema vanema pärilikud omadused järelkasvus ühinevad, aga ei ilmne puhtal kujul, kui järelkasvus tekivad uued omadused. Säärast pärilikkust nimetas Timirjazev liitseks ja omistas sellele kõige suuremat tähtsust.

On juhtumeid, kui vanemate kontrasteeruvad tunnused ei segune hübriidseis järeltulijais. Näiteks roheliste seemnetega hernesordi ristlemisel kollaste seemnetega sordiga need tunnused järeltulijais ei ühine. Uut või keskset omadust seejuures ei teki, vaid avaldub ainult ühe vanema omadus. Teise omadus nagu kaoks. Säärast pärilikkust nimetatakse vastastikku väljasulgevaks.

Vastastikku väljasulgeva pärilikkuse puhul võib tähele panna kaht faktide kategooriat.

Ühte kategooriasse kuuluvad juhud, kui hübriidsed organismid on ühesugused esimeses ja kõigis järgnevais põlvkondades. Teiste sõnadega — hübriidne järelkasv ei mitmekesistu, ei küllustu põlvkondades; ühe vanema omadused katavad sageli täielikult teise vanema omadusi. Sedalaadi fakte nimetatakse miljardeismiks prantsuse teadlase Milliardet' nime järgi, kes kaunis põhjalikult uuris säärase hübriidide kategooriat.

Vastastikku väljasulgeva pärilikkuse faktide teise kategooriasse kuuluvad niinimetatud mendelismi juhud. Neil juhtudel, alates teisest põlvkonnast, areneb hübriidide lahknemine, mitmekesistumine, kusjuures ühtedel vormidel on isased tunnused, teistel emased.

Nüüd on juba selge, et pärilikkuse vormide kogu mitmekesisus võib esineda ka vegetatiivse hübriidiseerimise puhul.

Vegetatiivsete hübriidide juures võib tähele panna pärilikkuse segavormi, kui üks osa organismist on esindatud ühe tõu, ühe komponendi omadustega, teine — teise omadustega. Esineb ka liitpärilikkust ja vastastikku väljasulgevat pärilikkust.

Vegetatiivsete hübriidide juures esineb ka arenemisvõimsuse tõus või vastupidi, elujõulisuse langus, s. o. sama, mis toimub ka sugulisel hübriidiseerimisel.

See kõik ei tähenda muidugi, et vegetatiivse ja sugulise hübriidiseerimise vahel ei ole mingit vahet. Seejuures tuleb aga rõhutada pärilikkuse vormide avaldumise ühtsust vegetatiivseil ja sugulistel hübriididel. Neid mõlemaid kategooriaid ei eralda teineteisest läbipääsmatu sein, vaid nad on ühtlaadi nähtused.

Väliskeskkonna tingimusi, taimorganismide elutingimusi suunates võib sihikindlalt muuta, luua sorte tarviliku pärilikkusega.

Pärilikkus on nagu väliskeskkonna tingimuste kontsentraat, mida taimorganismid on assimileerinud rea elnevate põlvkondade jooksul.

Osava hübriidiseerimise, tõugude ühendamise abil sugulisel teel võib kohe ühendada ühes organismis seda, mida assimileerisid ja fikseerisid elutust elusasse paljud ristlemisele võetud tõugude põlvkonnad. Ent Mičurini õpetuse kohaselt ei anna iga hübriidiseerimine positiivseid tulemusi, kui ei looda tingimusi, mis aitavad kaasa nende omaduste arenemisele, mille pärilikkust soovitakse saavutada aretatava või parandatava sordi juures.

Tuleb meeles pidada, et surnud loodus on elava algallikas. Väliskeskkonna tingimustest ehitab eluskeha end ise ja seega muudab end ise.

Pedagoogilisest propagandast.

A. ARET.

1. Pedagoogilise propaganda mõiste ja ülesanded.

Nõukogude maal on töörahvale avatud piiramatud võimalused igakülgselt arenemiseks, õppimiseks, teadmiste ning oskuste omandamiseks ja nende rakendamiseks sotsialistliku ülesehitustöö praktikas, meie ühiskonna üleviimiseks sotsialismilt kommunismile. Mida kõrgem on ühiskonnaliikmete igakülgne — vaimne, kehaline, moraalne, füüsiline — areng, seda kõrgemale tõuseb kultuur, teadus, tehnika, seda tugevamaks muutub majandus, nõukogude kodumaa võimsus ja töörahva heaolu.

Hariduse ja kasvatuse organiseerimine on seepärast ülimalt riikliku tähtsusega ülesanne. Sotsialistliku kultuuri võimsa arendamise huvides tuleb meie ühiskonnal kulutada hiiglaslikke materiaalseid väärtusi haridus- ning kasva-

tusala vajatusteks. Kuskil maal ei kuluta riik nii palju haridusele ja kultuurile kui meil.

Vaatamata sellele, et Nõukogude riik teeb haridusala heaks enam kui ükski teine riik ja vaatamata sellele, et rahvaharidus meil on enam arenenud kui kuskil mujal, on meie nõudmised ning soovid-vajadused märksa suuremad, kui nad leiavad rahuldust. Niisugune pinge soovitava olukorra ja faktilise olukorra vahel on paratamatu, sest ideaalid peavad tegelikkusest kaugele ette lendama. Vaatamata kuitahes hiilgavaile saavutustele nõukogude haridusala korraldamisel, ei saa meie kaugeltki leppida saavutatuga, vaid peame lakkamatult kõrgemale rühkima, kiiremini edasi jõudma.

Selleks on tarvis haridusala edendamisel mitte üksnes sellega rahulduda, mida annab riik kui niisugune oma lõpmatu suurte muude kohustuste kõrval, vaid tuleb mobiliseerida pidevalt ühiskondlikku abi haridusalale. Üheks sellele abi levinumaks vormiks on näiteks vabrikute ja mitmesuguste muude majanduslike organisatsioonide šeflus koolide ja lasteasutuste üle.

Meil on pidevaks vajaduseks teha ühiskonna kõige laiemates hulkades selgitustööd selleks, et kõik ühiskonnaliikmed oma võimaluste kohaselt oleksid valmis kaasa aitama haridusala majandusliku baasi arendamiseks. On tarvis, et iga haridusasutus leiaks oma lähema ümbruse elanikelt ja organisatsioonidelt toetust oma majandusala korraldamisel. Haridusasutuse vajadused peavad ümbrusele teada olema ja ümbruses tuleb tekitada valmisolekut abiandmiseks. Selleks peab hästi selgeks saama selle abistamise üldriiklik ning kohalik tähendus.

Ühiskondlik abi haridus- ning kasvatusasutustele Nõukogude riigis on ulatuslik ja sel alal on kujunenud rohkesti kauneid traditsioone (šeflus, pühapäevakud, hoogtöö nädalad, ühiskondlik ülevaatus jne.). Neid tuleb pidevalt jätkata ja lisaks uusi luua. (Uutest ühiskondlike abi vormidest võiks mainida näit. „koolikohustuse-hektaaride“ harimist.) Ühiskondliku abi uute vormide loomine peab toimuma lakkamatult, et täielikumalt ära kasutada ühiskondliku jõu reserve.

Haridusasutuste majandusliku abistamisega on otseselt ühenduses arusaamine hariduse tähtsusest nii riikliku kui isikliku elu seisukohalt. Nõukogude rahvas hindab üldiselt hariduse tähtsust väga kõrgelt. Sellest annab tunnistust õppijate suur arv meie maal. Kuskil pole nii suurt tungi haridusele kui meil ja kuskil pole nii suuri võimalusi selle rahuldamiseks kui meil. See teadmine on võimsaks stiimuliks ka haridusasutuste ühiskondlikul abistamisel.

Vaatamata selle arusaamise olemasolule üldiselt, on teatavas osas elanikkonnas arusaamine hariduse omandamise tähtsusest puudulik. Teatava osa kodanike juures on märgata tendentsi võimalikult ruttu pääseda praktilisele, loovale tööle süstemaatilise hariduse omandamise aja arvel. Nii näiteks osa, kuigi nähtavasti õige väikese juures, maaelanike seas võib kohata vaadet, et põllutööks või muuks loovaks tööks pole vaja kuigi palju haridust, et vajalikke teadmisi ning oskusi saab piisavalt omandada töö enda juures. Inimesed, kel on niisugused vaated, loomulikult pole huvitatud oma laste

parema hariduse andmisest. Leidub näiteks ka mõningaid tootmisalade juhatajaid, kes ei hoolitse küllaldaselt nende juures tööl olevate noorte edasiõppimise võimalustest töölisnoorte või maanoorte koolides. Niisuguste kodanike juures tuleb teha tõsist selgitustööd.

Laste koolitamine nõuab vanemait teatavaid majanduslikke kulusid. On perekondi, kus tootvate liikmete vähesuse (surma, invaliidsuse, haiguse jne.) tõttu tekitab see märgatavaid raskusi. Neist saab üle ühiskondliku abiga, milleks tuleb elanikkonda organiseerida. On olemas aga ka neid vanemaid, kes tuleksid täiesti iseseisvalt toime laste koolitamise kulude kandmisega, kuid puuduliku arusaamise, vähesel kohusetunde, korratu majapidamise jne. tõttu ei hoolitse vajalikult laste koolitamise eest. Vajalik selgitustöö aitab siin olukorda parandada.

Meil on tarvis elanikkonnas süvendada armastust laste vastu, mis on iseloomustav nõukogude inimesele. Vanemates liiduvabariikides paistab silma, et seal inimesed väga armastavad lapsi, on neist sügavasti huvitatud, hoolitsevad nende eest erilise õrnusega, tegelevad nendega palju. Meil, kahtlemata hiljutise kapitalistliku mineviku säilmena, on osa kodanike juures märgata vähest huvi laste ja noorsoo vastu. On tarvis veelgi intensiivsemalt kasvatada rahvahulkades armastust laste vastu. On tarvis kõigiti suunata noori kodanikke paljulapselise perekonna soetamisele, soodustades kõigiti lasterohkust.

Palju on vaja teha elanikkonnas pedagoogiliste teadmiste levitamise alal, et tõsta kõrgemale lastekasvatuse taset perekondades, mis on madal. Perekondlikus kasvatuses tehakse palju elementaarsemaidki kasvatusvigu, esineb palju kasvatusraskusi, mida ei osata õigesti lahendada.

Paljud vanemad ja noored on abitud vabaaja sisustamise küsimustes. Suuri raskusi tekitab õige kutsevalik, mistõttu pahatihti valitakse sobimatu elukutse.

Lastevanemate hulgas on tarvis pidevalt tutvustada õppeasutusi, eriti uusi, ja noori neisse õigesti suunata, vastavalt kalduvustele.

Täisealiste ja noorte juures võib näha puudusi käitumises, on tarvis lakamatult süvendada kommunistlikku moraali — nõukogude patriotismi, kommunistlikku suhtumist töösse, ühiskondlikku omandisse, teadlikku distsipliini, kollektivismi ning seltsimehelikkust ja muid kõlbelisi elemente. Tuleb kõigiti suunata noori ning vanu bolševistlike karakteriomaduste arendamisele, nagu bolševistlik printsiipiaalsus, aktiivsus, initsiatiivsus, visadus, elurõõmsus, ausus jne.

Kõikide eelkirjeldatud küsimustega tegeleb pedagoogiline propaganda. Pedagoogilist propagandat võiksime defineerida kui elanikkonna õhutamist konkreetsele tegevusele kasvatus- ning õpetusala arendamiseks.

Pedagoogiline propaganda hoiab avalikkuse teadvuses olulised päevakorras olevad ülesanded, millede lahendamine arendab haridust ning kasvatust. Pedagoogiline propaganda tõstab üldsuse tähelepanu alla küsimusi, mis selleks tarvilikud. Ta aktiveerib ühiskondlikud jõud hariduse ja kasvatuse edendamiseks.

Käesolevas kirjutuses püüame eespoolmärgitud ülesannete alal mõningaid mõtteid ning seisukohti esitada, ära märkides tähtsamaid nähtusi pedagoogilise propaganda praksises, nagu see on kujunenud nõukogude hariduselus. Üldistades praktika saavutusi saame edasi sammuda. Esijoones tähendaks see vanemate liiduvabariikide rikkalike kogemuste kasutamist meie noore vabariigi pedagoogilises elus, et neile järele jõuda ka pedagoogilise propaganda alal.

2. Pedagoogilise propaganda liigid.

Pedagoogilise propaganda küsimuste süstematiseerimiseks on vajalik anda pedagoogilise propaganda liigitelu.

Liigitelu aluseks võib olla kõigepealt küsimuste sisuline, temaatiline iseloom. Sel puhul teema määrab küsimuse kuuluvust.

Kõigepealt paistab silma, et pedagoogiline propaganda tegeleb väga palju elanikkonna üleskutsumisega õppe- ning kasvatusasutuste majanduslikule abistamisele — pühapäevakutele, šeflusele jne.

Pedagoogilise propaganda esimeseks tähtsamaks liigiks võiksimegi pidada õppe- ja kasvatusasutuste abistamise propagandat.

Edasi paistab silma elanikkonnale hariduse omandamise ja kooliskäimise tähtsuse selgitamine. Seda pedagoogilise propaganda liiki võiksime lühidalt nimetada kooliskäimise propagandaks. Ta haarab enda alla esijoones üldise koolikohustuse propageerimise, koolist enne lõpetamist mitte lahkumise tähtsuse selgitamise, teatavatesse koolidesse astumise soovitamise (näit. tööjõu reservide koolidesse) jne. Olulise tähtsusega alaks on uute õppeasutuste tutvustamine (näit. 1947. a. sügisel tutvustati Eesti NSV üldsusele meil äsjaasutatud õpetajate instituute).

Kolmandaks pedagoogilise propaganda liigiks on pedagoogiliste teadmiste propaganda. Ta tegeleb teadmiste levitamisega, mis on tarvilikud noorsoo kasvatamisel ja tema eest hoolitsemisel. Pedagoogilisi teadmisi levitatakse arusaadavalt põhjusil eriti intensiivselt lastevanemate hulgas. Õppe- ning kasvatusasutustel on see kujunenud omaette viljeldavaks tegevusalaks — nn. „tööks lastevanematega“. See ala on meie vabariigis veel võrdlemisi vähe arenenud ja vajab kaugelt enam tähelepanu. Pedagoogiliste teadmiste propaganda muidugi ei pea piirduma ainult lastevanematega, vaid peab haarama kõiki kodanikke, sest laste ja noortega tuleb igaljuhul tegelda. Elanikkonna üldine pedagoogiline kultuur soodustab märksa meie noorsoo kommunistlikku kasvatust.

Neljandaks piirkonnaks pedagoogilises propagandas on kvalifikatsiooni tõstmise propaganda. See tegevus on väga intensiivne. Pole ajalehe- või ajakirjanumbrit, pole kõnet ega koosolekut, millel ei kutsutaks üles, ei õhutataks kodanikke, vanu ja noori lakkamatult tõstma oma ideelis-poliitilist ja tööalast kvalifikatsiooni. Nõukogude maal õpivad kõik. Meie inimene areneb lakkamatult, ta pole iial „valmis“, ta jõuab üha kõrgemale arenemistmele.

Kvalifikatsiooni tõstmise propaganda hoiab ühiskonna teadvuses elavana ideed lakkamatust edasiõppimisest, pidevast oskuste suurendamisest ja võimete tõstmisest, kaasa sammumisest oma ala arenemisega ja ühiskonna eluga, meie rahva võitlusega kommunismi eest.

Viiendaks olulisimaks alaks pedagoogilises propagandas on kodanikehulka kasvatuslik mõjutamine, mille alla kuulub esijoones kommunistliku moraali ja bolševistliku karakteri arendamiseks pidev üleskutsumine. See propaganda liik taotleb kodanike ühiskondliku käitumise parandamist, nende suhtumise parandamist oma töösse, oma perekonda, kaaskodanikesse, meie Nõukogude riiki.

Viis ülalmärgitud pedagoogilise propaganda liiki on tähtsamad, põhilisemad. Nii siis, kokku võttes on pedagoogilise propaganda liigid järgmised:

1. Koolide abistamise propaganda,
2. kooliskäimise propaganda,
3. pedagoogiliste teadmiste propaganda,
4. kvalifikatsiooni tõstmise propaganda ja
5. toimimise parandamise propaganda.

Peale propageeritavate küsimuste sisu võib pedagoogilise propaganda liigitelu aluseks võtta elanikkonna rühmitust, mille keskel ta toimub. On selge, et propaganda peab olema vajalikult diferentseeritud vastavalt selle inimgrupi iseärasustele, kelle keskel ta toimub. Sel alusel võime eraldada: propaganda lastevanemate hulgas (töö lastevanematega), kooliõpilaste hulgas, kooli lõpetanud noorte seas, töölisnoorte või maanoorte keskel, haridustöölise, õpetajate jne. hulgas.

Kolmandaks võime pedagoogilist propagandat liigitella tema vahendite alusel — suuliseks, trükisõnaliseks, propagandaks ajalehe, raadio, koosolekute, plakatite jne. kaudu.

Neljandaks liigituse aluseks võiks olla propaganda ajaline kestus. Selt seisukohalt võime eraldada pideva (alalise), hooajalise ja episoodilise propaganda. Esimese näiteks võiks tuua edasiõppimise propagandat, teise näiteks — koolide uueks õppeaastaks ettevalmistamise abistamise propagandat (toimub peam. suvel), kolmandaks — mingi mittekorduva ülesande teostamise propagandat — näiteks kooli juurde spordiväljaku asutamise propagandat.

Pedagoogilise propaganda kõik liigid peavad olema küllaldaselt arendatavad, vastasel korral ei saa olla ühiskonnas täisjõulist elu pedagoogilistel aladel.

3. Pedagoogilise propaganda organid.

Kelle ülesandeks on teostada pedagoogilist propagandat? Kas meie nõukogude ühiskonnas on organid, kes sellega püsivalt tegelevad?

Pedagoogiline propaganda Nõukogude maal on üks osa kogu propagandast, mida teostab meie võitluse innustaja, meie kõiki üritusi juhtiv keskus — bolševike partei. Pedagoogilise propaganda küsimused kuuluvad partei

propaganda- ja agitatsiooni-organite kompetentsi. Nendega tegelevad parteikomiteede propaganda- ja kooliosakonnad. See on võimas aparaat elanikkonna lähendamisel haridus- ning kasvatusalale.

Teiseks pedagoogilise propaganda juhtivaks keskuseks on haridusministeerium. Meie haridusministeeriumi juures töötab nn. pedagoogiline toimikond, kelle peamiseks ülesandeks on just pedagoogilise propaganda küsimuste läbitöötamine ja vastavate ürituste projekteerimine.

Haridusministeeriumile alluvate haridusosakondade ülesandeks on arendada ka pedagoogilist propagandat, seda juhtida koha peal.

Iga kool, iga lasteaed, lastekodu ja haridus- ning kasvatusasutus on olemuselt kohalikuks pedagoogilise propaganda keskuseks. Suur osatähtsus on lastevanemate komiteedel.

Peale haridusala organite tegeleb kommunistlik noorsooühing palju pedagoogilise propaganda küsimustega. Komsomoli komiteede kooliosakonnad on selle töö otsesed kandjad komsomoli liinis.

Olulise rühma pedagoogilise propaganda organitest moodustavad ajalehed ja ajakirjad. Neis peegelduvad erksalt haridus- ning kasvatusala mitmekülgsed vajadused. Bolševistlik ajakirjandus on hoolas propagandist.

Üldsisulistest ajalehtedest tegelevad pedagoogiliste küsimustega enim laste- ja noorsooajalehed („Säde“, „Noorte Häääl“). Nad teevad sel alal hindamatult väärtuslikku tööd. Pedagoogilisele töötajale valmistab sügavat rõõmu sage pedagoogilise sisuga juhtkirjade avaldamine noorte ajalehes. Nii näiteks leiame „Noorte Hääles“ (1948. a. kevadel ja suvel) järgmisi juhtkirju: Täita täielikult vabriku-tehasekoolidesse värbamise plaan. Õpilased, kõik jõud õppeaasta edukaks lõpetamiseks! Sihiteadlikult valmistuda eksameiks. Organiseerida pioneeride ja koolinoorte sisukat suvepuhkuse veetmist. Parimat edu eksameile! Aidake kaasa koolide korrastustöödel! Kuhu minna edasi õppima? ÜLKNÜ noorte liikmete kasvatamisest. Olla valmis uueks õppeaastaks. Abistada noori õpetajaid ja vanempioneerijuhte. Jne.

Suurt osa etendab r a a d i o. Ringhääling ja kohalik saatevõrk pühendavad palju tähelepanu lastele ning noorsoole, hariduse ja kasvatusel küsimustele.

Kui silmas pidada kvalifikatsiooni tõstmise propagandat, mis kahtlemata kuulub pedagoogilise propaganda alla, siis selle propaganda liigiga tegeleb õieti iga asutus, iga käitis ja organisatsioon. Ja tänu Nõukogude riigis traditsioonilisele nõudele, et iga töötaja tõstaks alaliselt oma kvalifikatsiooni, teostab seda nõuet iga kollektiiv. See tekitab mujal nähtamatu massilise õppimise.

Silmapaistvaks võib kujuneda ka naiskomisjonide tegevus pedagoogilise propaganda alal. Naiskomisjonide kaudu seonduvad paljud naised kasvatusküsimustega.

Kooli lektorite grupp, mille asutamise küsimus iga kooli juurde on üles

tõstetud, võib kujuneda tõhusaks töötajaks ka pedagoogilise propaganda alal.

Eesti NSV Haridus- ja Kunstiteaduste Ametiühingu Vabariikliku Komitee esimees A. Lints kirjutab: „Nõukogude õpetajaskond on bolševike partei aktiivseks abistajaks laialdase poliitilise kasvatustöö teostamisel elanikkonna hulgas. Nüüd, mil partei poolt on tähtsama ülesandena esile tõstetud nõukogude inimeste, kommunistliku teadvuse kasvatamine, omab õpetajate propagandistlik tegevus poliitiliste ja teaduslaste teadmiste levitamisel elanikkonna hulgas veel suuremat tähtsust.“¹

Kui kõnelda üksikutest isikutest, kes pedagoogilise propaganda alal eriti palju saavad kaasa aidata, siis tuleb esikohal mainida pedagooge-rahvasaadikuid. Pedagoog jääb pedagoogiks alati ning igal pool. Seepärast on loomulik, et töörahva saadikute nõukogudes ja täitevkomiteedes ning tema komisjonides pedagoogid-rahvasaadikud töötavad viljakalt kooli- ning haridusküsimuste lahendamisel, moodustades elava sideme kooli ja ühiskonna vahel.

Nagu eeltoodust on selge, on olemas palju organeid ja inimesi, kes tegelevad pedagoogilise propaganda alal. Tuleb vajadus kõikide nende tegevust koordineerida. Selliseks koordineerivaks momendiks on näiteks üldrahvalikud üritused koolide abistamiseks. Pedagoogiliste teadmiste levitamise alal on koordineerivaks teguriks soovitatavate loengute teemade nimekirja koostamine, mis sisaldaks antud hetkel kõige aktuaalsemaid teemasid, sellega teenindatakse parimini momendi vajadusi.

Pedagoogilise propaganda tööd koordineerivaks vahendiks on ka nõupidamised, nagu sellise korraldas näit. Gorki oblasti parteikomitee.²

Selle 1947. a. augustis peetud teaduslik-pedagoogilise konverentsi ülesandeks oli teha kokkuvõtteid pedagoogilise propaganda tööst oblastis ja tähistada kooli ja perekonna koostöö edasisi teid. Konverentsist võttis osa õpetajaid, lastevanemate komitee liikmeid, hooldajaid, partei, nõukogude ja komsomoli töötajaid, kokku 400 inimest.

Konverentsi teemadeks olid: 1) Üldsuse ja lastevanemate kaasabi koolikohustuse teostamisel, 2) kommunistliku kasvatus kogemused koolis ja kodus, 3) laste töö organiseerimine tundideks ettevalmistamisel ja 4) kommunistlike noorte ja pionieriorganisatsioonide töö kogemused õpilaste kommunistliku kasvatus alal.

4. Pedagoogilise propaganda vahendid ning üritused.

Pedagoogilise propaganda teostamiseks korraldatakse spetsiaalüritusi või teostatakse teda teisi ülesandeid taotlevate üritustega koos. Kirjeldame tähtsamaid vahendeid ja võimalusi elanikkonna kaasatõmbamiseks haridus- ning kasvatusala arendamisele.

¹ A. Lints, Iga kooli juurde lektorite grupp. „Nõukogude Õpetaja“, 1948, nr. 29.

² Печерникова, И. Педагогическая пропаганда в Горьковской области. Семья и школа 1947, № 12.

1. Üleskutsed kasvatus- ja haridusala abistamiseks. Vastavalt vajadusele üldsuse tähelepanu tõmmata teatavale üritusele ja teda sellele kaasa kutsuda, esinetakse üleskutsega. Nii näiteks esines kord rühm Moskva silmapaistvaid tegelasi üleskutsega kaasa aidata noorsoo vabaaja sisustamiseks, üleskutsega osa võtta klassi- ja koolivälisest tööst õpilastega. Veel võiks tuua näiteks Gorki ja Novosibirski oblasti töörahva saadikute nõukogu üleskutsed kõikidele VNFSV oblasteile, kraidele ja autonoomseile vabariikidele sotsialistliku võistluse alustamiseks koolide parimale ettevalmistamisele uueks õppeaastaks. Need üleskutsed leidsid elavat vastukaja. Tuleks esile tõsta ka Moskva oblasti Čobotovo seitsmeaastase kooli pedagoogilise kollektiivi, kommunistlike noorte ja pioneeride üleskutset kogu maa koolidele, pioneeridele ja õpilastele „Kaunistame kodumaa aedadega“. Čobotovlased ise rajasid oma uue koolimaja juures 1945. a. kevadel aia „Võit“. Selles kasvas juba 1947. a. 30 õunapuud, 50 kirsipuud, 50 sõstra- ja 500 vaarikapõõsast. Suurt saaki annavad maasikad. Aia kaitseks külma ja tuule eest istutasid õpilased 600 puud ja põõsast. Viie aasta plaani kohaselt suureneb aed 1,5 hektaarini.³

2. Elanikkonna ühisüritused koolide abistamiseks. Pedagoogilise propaganda üheks võimsaks tulemuseks on kodanike poolt ühiselt teostatavad üritused koolide abistamise alal, nagu koolide küttega varustamise aktsioon, koolikrundi korrastamine jms. Uhtlasi aga on kõik sellised üritused oivaliseks pedagoogilise propaganda vahendiks, sest siin esineb elava eeskuju võimas jõud, mis kisub kaasa otse vastupanemata jõuga. Kuidas saab olla külmaks kõrvalseisjaks, kus meie kaaskodanikud innuga, vaimustusega on käed külge pannud! Koolide abistamise aktsioonidest osavõtjad kutsuvad kaasa teisi ja niiviisi muutuvad need aktsioonid üha massilisemaks. Kujuneb üldrahvalik traditsioon. Meie noores vabariigis on selline traditsioon alles esialgse kujunemise järgus ja tuleb hoolt kanda tema laiendamise eest.

Uueks õppeaastaks ettevalmistamise raames toimuv üldrahvalik abi koolile näitab rõõmustavaid tagajärgi, elanikkonna osavõtt on aktiivne.

Viljandimaal võttis 1948. a. suvel koolide hoonete ning inventari remontimise ja ümbruse ning spordiväljakute korrastamise 15-päevakust 10.—25. juunini ligi 6000 inimest osa, kasutades 717 hobuveokit ja 44 veoautot. Tehti remonti 108 objektile, korrastati õppevahendeid, mööblit, spordiplatse. Veeti kohale ligi 12 tuhat kantmeetrit kütet, mis moodustab 80% maakonna koolide aasta küttevajadusest.⁴

Pärnumaal võttis üritusest osa ligi 3000 inimest, tehes 4000 tööpäeva. Vedudel oli 650 hobust ja 18 autot. Täiesti seati korda 14 kooli, palju tehti ära 74 koolimaja juures. Parandati 100 lauda, 260 koolipinki, 70 tooli. Kütet veeti kohale ligi 1000 kantmeetrit.⁵

³ „Учительская Газета“ 1947, № 10.

⁴ Andmed artiklist „Valmistatakse uueks õppeaastaks“. „Nõukogude Õpetaja“, 1948, nr. 27.

⁵ Samast.

3. Pedagoogilised leheküljed ajalehtedes. Nõukogude ajalehtedes on kujunenud kombeks anda ajalehtedes vahete-vahel pedagoogilisi lehekülgi. Pedagoogilisel leheküljel on tavaliselt temaatiline iseloom. Nii näiteks esineb lehekülgi järgmistele teemadele: Kuidas meie rajoon abistab koole. Lastevanemate ja kooli koostöö kasvatusel alal. Kuidas õpivad meie lapsed koolis. Kuidas kasvatada lapsi tööd armastama. Kuidas sisustame noorte vaba aega. Jne. Pedagoogilistel lehekülgedel esinevad autorid ka kriitikaga esinevate puuduste kohta. Pedagoogilistel lehekülgedel on see eelis, et olles temaatilised, kontsentreerivad nad endasse kirjutusi, mis kokku annavad tervikliku pildi antud teema alal tehtava töö seisukorrast.

4. Pedagoogilised artiklid ajakirjades. Pedagoogilised küsimused leiavad käsitlemist mitmesugustes poliitilistes, noorsoo, naiste jne. ajakirjades (meil näit. „Eesti Bolševikus“, „Stalinlikus Nooruses“, „Eesti Naises“ jm.). On soovitatav nende kirjutamiseks enam kaasa tõmmata pedagoogika eriteadlasi ja silmapaistvamaid kooli- ning haridustegelasi. Sobiks ka kokkuvõtted mõnedest pedagoogilistes eriajakirjades avaldatud artiklitest, väljavõtted ning kokkuvõtted pedagoogilistest teostest.

5. Pedagoogilise sisuga brošüürid. Aktuaalsete pedagoogiliste küsimuste viimiseks laiemate hulkade teadvusse on kasulikud brošüürid, kirjastatud suurtes tiraažides ja võimalikult odavad (20—50 kop. eks.). Oleks vajalik näiteks järgmistele pedagoogilistele brošüüride seeriade kirjastamine: 1) Abiks lastevanemaile. 2) Abiks kooli lastevanemate aktivistidele. 3) Abiks iseõppijatele. 4) Abiks enesekasvatusele.

6. Pedagoogilised artiklid seinalehtedes. Noorsoo kasvatusel, koolide abistamisel, edasiõppimisel ja enesekasvatuse küsimused peavad omama teatavat kohta mistahes seinalehtedes. Käitiste ja asutuste seinalehtedes tuleb käsitleda haridus- ning kasvatusküsimusi, et töötajaid lähendada neile, et neid kaasa tõmmata ja organiseerida noorsoo kommunistlikule kasvatusel. On soovitatav, et seinalehe toimetuse kolleegiumi üks liige võtaks endale pideva hoolitsuse selle ala eest.

Mõnel pool toimetatakse pedagoogilisi seinalehti lastevanemaile ja elanikkonnale.

Nii näiteks toimetavad Jaroslavl oblasti Serenovo seitsmeaastase kooli õpetajad kolhoosides regulaarselt seinalehte „Kooli Hääle“. Igale kolhoosile valmistatakse lehe eriväljaanne. Peale üldiste pedagoogiliste artiklite ja teadete leiab iga kolhoos seinalehes elavat materjali oma parematest õpilastest, nende edusammudest ning käitumisest. Vajaduse korral seinaleht võtab otsustavalt sõna hooletute isade-emade aadressil.

7. Pedagoogilised raadiosaated. Ringhäälingutel on saanud omaseks anda pedagoogilise sisuga saateid. Nii näit. annab Eesti NSV ringhääling regulaarselt saateid lastevanemaile ja õpetajaile. Neid aitab sisustada Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Arvestades asjaolu, et meil pedagoogilisi teadmisi laiemas üldsuses levitatakse ikka veel päris vähe,

oleks vajalik kasvatusküsimusi käsitlevate saadete arvu ringhäälingus suu-
rendada.

Peale ringhäälingu korraldatakse pedagoogilisi ettekandeid kohalikus
saatevõrgus (traathäälingus). Vanemates liiduvabariikides on enamus asu-
late elamutest radifitseeritud, neisse on sisse seatud traathäälingu reproduk-
torid. Traathäälingut kasutatakse ka kohalikeks pedagoogilisteks saadetek-
s.

Nii näiteks Jaroslavl'i oblasti Serenovo seitsmeaastase kooli õpetajad kasutavad
kohalikku saatevõrku poliithariduslikuks ja pedagoogiliseks propagandaks.
1947. a. talvel toimetasid õpetajad saatevõrgus 25 numbrit kooli raadiolehte. Uhe
numbri sisu oli järgmine: 1) A. Sergejeva artikkel „Peenetundlikkuse kasvata-
misest“ (ajakirjast „Semja i škola“), 2) kooli direktori ettekanne õppeveerandi
tulemustest, 3) II klassi õpetaja A. Balašova vestlus oma klassi õpilaste vane-
matega laste edasijõudmise üle eelmisel nädalal. Vestluses jutustas õpetaja õpi-
laste edusammudest ja pöördus üksikute lastevanemate poole konkreetsete näpu-
näidetega. Näiteks: „Valentina Grigorjevna! Teil tuleb enam jälgida Liida tööd
kodus, et ta iga päev täidaks koduülesanded puhtalt ning korralikult. Kiitke
Liidat tähelepaneliku suhtumise eest õpetajasse ja oma kaasõpilaste abistamise
eest.“ Või: „Olga Sergejevna! Vasja viimasel ajal on paranenud. Ta ei saa tundi-
des märkusi, täidab ülesanded hoolega. On viisakam täisealiste vastu. Jälgige
enam Vasja ülikonna puhtuse järele ja paluge isa tal juukseid lõigata.“ Raadio
kaudu anti edasi ka kohaliku meditsiinilise töötaja loengud lastehaigustest ja
nende ennetamisest.

8. P l a k a t i d. Plakatid on võimsaks vahendiks teatava mõtte ja kujutluse
sisendamiseks hulkade teadvusse. Plakateid saab eduga kasutada ka peda-
googiliste ideede levitamiseks.

Nii näiteks kirjastas 1947. a. sügisel Usbeki NSV haridusministeerium
seeria värvilisi plakateid, et töötajate hulgas propageerida kooli ja kultuuri
arendamise päevaülesandeid. Uhel plakatil näeme rõõmsalt kooli tõttavaid
lapsi ja üleskutset: „1. septembril kõik lapsed kooli!“ Teine plakat kujutab
auväärset perekonnaisa temale liibuva tütrekesega, pealkiri: „Vanemad!
Tagage oma lastele keskhariduse saamist!“

9. F i l m i d. Nõukogude Liidu filmitööstus pühendab palju tähelepanu
laste ja noorsoo elu kujutamisele ja koolile. Hiljuti nägime filme „Punane
kaelarätt“, „Esimese klassi õpilane“, „Tundmuste kasvatamine“. Sellised
filmid aitavad palju kaasa laiade masside hulgas huvi ning sümpaatia arenda-
misele kasvatusala vastu. Peab märkima, et film „Tundmuste kasvatamine“
tekitas nii mõneski noores kinokülastajas soovi valida endale nõukogude
õpetaja õilis elutee. Film „Tere, Moskva“ avas vaatajale pilgu tööjõu reser-
vide koolide õpilaste ellu, nende õpinguisse ja isetegevusse. Peale kunsti-
liste filmide esineb pedagoogiline temaatika ka filmikroonikates. On soovi-
tav valmistada ka pedagoogilise sisuga õppefilme, näiteks koduse kasvatus-
e ja laste tervishoiu alalt. Need aitavad levitada pedagoogilisi teadmisi väga
mõjuval viisil, hõlpsasti meeldejäädvalt.

10. P e d a g o o g i l i s e d k o n v e r e n t s i d. Üheks üldsuse lähenda-
mise vahendiks haridus- ning kasvatusalale on pedagoogilised konverentsid,

mis toimuvad mitmesuguste töö ning tegevusalade esindajate osavõtul. Üheks selliseks konverentsiks oli näit. eespoolmainitud Gorki oblasti pedagoogiline nõupidamine.

Pedagoogiliste konverentside seas on osutunud otstarbekohaseks lastevanemate konverentsid. Neid korraldatakse ülelinnalisi või rajoonilisi (nii linnarajoonilisi kui ka maarajoonilisi). Lastevanemate konverentsidel on tähtsal kohal kogemuste vahetamine laste kommunistliku kasvatamise alalt perekonnas. Meil, Eesti NSV-s tuleks asuda niisuguste konverentside korraldamisele — niihästi linnades kui ka maal (valla või asula ulatuses). Neil konverentsidel ei tuleks pidada pikki õpetavaid kõnesid, vaid pearõhk panna aktuaalsete probleemide lühikesele esiletõstmisele ja koosolijate poolt tõstetud probleemide selgitamisele ning kogemuste vahetamisele nende lahendamise alal.

Suuremates keskustes on üheks pedagoogilise kokkutuleku liigiks hooldajate koosolekud, kus selgitatakse küsimusi, mis esinevad perekondades, kus on kasvatamisele võetud orbi. Orbunud laste kasvatada-võtmise on nõukogude töötajate hulgas levinud õilis traditsioon. Nii näiteks on ainuüksi Leningradis 15 tuhat töötajate perekonda, milles kasvatatakse kokku 16 tuhat orbu. 1947. a. maikuuks peeti Leningradis hooldajate ülelinnaline koosolek.⁷

Eesti NSV-s oleks pedagoogiliste konverentside üheks olulisimaks teemaks laste ideelis-poliitiline kasvatus perekonnas. Kuigi sel alal meie eesrindlikes perekondades palju töötatakse, on küsimus teoreetiliselt veel tõstmata ja kogemused sel alal üldistamata ja levitamata. See on ülesanne, mis ootab lahendust esmajärjekorras.

11. **Lastevanemate koosolekud.** Lastevanemate koosolekud koolides ja lasteasutustes (lasteaedades jm.) on üheks üldtuntumaks kohaks pedagoogilisele propagandale. Kooli lastevanemate üldkoosolekutel tuleb lastevanemaile tutvustada aktuaalseid ülesandeid, milleks vajatakse nende kaasabi, ja anda näpunäiteid nende lahendamiseks.

Klassi lastevanemate koosolekuil lähenetakse pedagoogilistele küsimustele oma laste kasvatamise konkreetsete ülesannete plaanis. Siin on võimalus vahetada kasvatuskogemusi lastevanemate vahel, kelle lapsed on arenemiselt umbes ühesugused, kelle vanuseline karakteristikat tingib paljude ühiste murede olemasolu ja sellega annab arutlusele eriti soodsa pinna.

12. **Lastevanemate klassiõhtud.** Lastevanemate koosolekute kõrval, nendega ühenduses korraldatakse reas koolides lastevanemate klassiõhtuid. Neil esinevad õpilased isetegevuslike ettekannetega. Klassiõhtu pakub lastevanemaile võimalust tutvuda õpilaste tööga kunstilise jm. isetegevuse alal. Ta sisaldab rohkesti emotsionaalseid momente ja on sellega huvitav. Klassiõhtul on soovitatav peale õpilaste ka lastevanemaid ja õpetajaid esinejatena kaasa tõmmata. Lastevanemate hulgas leidub muusikat, deklamatsiooni, võimlemist jne. harrastavaid isikuid (linnades ka elukutselisi).

⁷ „Учительская Газета“, 1947, № 22.

Lastevanemate osavõtt õhtute eeskava sisustamisest on nõukogude koolis levinenud nähtuseks.

Klassiõhtu võib toimuda enne või pärast lastevanemate koosolekut. Ettekanded võivad aga olla vahele põimitud koosoleku osadele ja niiviisi võib esineda segavorm — „koosolek-õhtu“.

Klassi lastevanemate koosoleku ja klassiõhtu ühendamise näiteks võib esitada Kehra Keskkooli kogemusi.

„Pedagoogilise propaganda süvendamiseks korraldatakse Kehra Keskkoolis pidevalt klassiõhtuid. Varem esines nähteid, et klassi lastevanemate koosolekuist jäi osa inimesi eemale. Hakati korraldama klassiõhtuid isetegevuslike ettekannetega, millele tavaliselt järgnesid klassi lastevanemate koosolekud. Peale klassijuhataja aruannet klassi õppe-kasvatustööst esines koosolijaile tavaliselt kooli direktor Repponen väga huvitavate ettekannetega, nagu õpilaste hajameelsuse põhjused, eksameiks valmistumine, laste kodused õppimisvõimalused. Iga niisuguse koosoleku tulemuseks oli ikka lähedasem side kodu ja kooli vahel.“⁸

13. Lastevanemate ülikoolid. Nõukogude Liidu suuremates linnades ja osalt ka väiksemates keskustes leidub nn. lastevanemate ülikoolid. Neis õpivad kasvatusalast enam huvitatud kodanikud tööst vabal ajal, ühelkähel õhtul nädalas pedagoogilisi aineid. Suuremates linnades on õppejõududeks kohalike pedagoogiliste ja õpetajate instituutide õppejõud ja juhtivad haridustegelased, väiksemates keskustes — kohalike koolide õppejõud, inspektorid jt. Nii näiteks Tjumeni oblasti Išimi pedagoogilise kooli õppejõud organiseerisid lastevanemate ülikooli. Loenguid peeti 2 korda kuus. Programmi aluseks võeti A. S. Makarenko „Loengud laste kasvatusest“.

Meie suurimates kultuurikeskustes — Tallinnas ja Tartus — peaks olema võimalik algatada lastevanemate ülikoolidega kui meil uudse üritusega töötamist.

14. Koolinäitused. Koolide poolt korraldatavad näitused osutuvad pedagoogilise propaganda väärtuslikeks vahenditeks, mis lähendavad publikut koolile. Nad sisendavad küllastajaisse austust koolides tehtava töö vastu, mida näitustel demonstreeritakse visuaalsete kujutusvahenditega.

Koolinäituste levinenumaiks liigiks on õpilastööde näitused. On soovitatav, et neis peale kooli õppetöö enam kajastuks ka pioneeride ja kommunistlike noorte töö, klassi- ja kooliväline töö, millest õpilased osa võtavad.

On tarvilik, et peale õpilastööde näituste koolides korraldataks ka selliseid näitusi, mis kajastaksid koolide tööd nende tervikus, mis näitaksid koolides tehtavat meetodilist tööd, kooli majanduslikku tegevust, lastevanemate komitee ja tema organite tööd, koolitöötajate osavõttu ümbruse elust jne. Niisugune näitus võiks kanda lihtsalt koolinäituse nimetust. Igal juhul peaks kevadine näitus, mida paljudes koolides korraldatakse traditsiooniliselt pärast koolitöö lõppu, olema märksa rohkem kui ainult õpilastööde näitus. Ta peaks andma ülevaate kooli tegevusest selle tervikus.

⁸ A. Tiki, Kehra Keskkool — Harjumaa eesrindlikem kool. „Nõuk. Õpetaja“, 1948, nr. 25.

15. Ühiskondlik ülevaatus. Õppe- ning kasvatuasutuste ühiskondlikud ülevaatused lähendavad kohalikke organisatsioone ja nõukogude ning partei- ja komsomoliorganisatsioone nendele, annavad ülevaate seisukorrast ja aktuaalsetest ülesannetest, ning virgutavad kaasaaitamisele nende lahendamiseks. Ühiskondlikest ülevaatusetest on enim esinevaks liigiks õppeasutuste uueks õppeaastaks valmisoleku ülevaatus, mis toimub augustikuu teisel poolel.

16. Kooli külaskäigud ümbruskonna organisatsioonidesse. Mida enam on koolil, tema üksikuil töötajail, tema kollektiividel vahetuid kokkupuuteid ümbruskonna elanikega, seda enam on võimalusi pedagoogiliseks propagandaks. Sidemete loomiseks oma ümbrusega ning õppe- ja kasvatustöö huvides sooritavad koolid, nende üksikud kollektiivid-klassid, pioneerirühmad, õpetajaskond jne. külaskäike⁹ ning ekskursioone ümbruskonna vabrikuisse, kaevandustesse, sovhoosidesse, kolhoosidesse ja asutustesse. Neil külaskäikudel ei jäeta arutamata praktilise abi küsimusi.

*

Pedagoogiliseks propagandaks saab kasutada sõna otseses mõttes kõiki koolitöötajate kokkupuuteid elanikkonnaga. Järgnevalt märgime ära pedagoogilise propaganda üritusi muu-alaste ürituste raames.

17. Revolutsioonilised pidustused. Oktoobri- ja mai-pidustused on seotud töötajate traditsioonilise rongkäiguga, millest osa võtavad ka koolid. Neil demonstratsioonidel on avalikkusel võimalus liigne kord veenduda, et koolinoored moodustavad hiiglasliku armee, meie järelkasvu, kelle igakülgse arenemise eest oleme kõik vastutavad. Koolinoorte esinemine demonstratsioonidel on iseendast pedagoogiliseks propagandaks. Selle mõju aitavad tugevdada veel vastavasisulised loosungid hariduse ning kasvatuses ülesannetest, saavutustest ning vajadustest.

Neil pidupäevadel peetavates kõnedes on oma koht ka noorsookasvatuse küsimustel, selle saavutustel ja eesiseisvail ülesannetel, millede täitmisele kutsutakse kodanikke kaasa.

Peale nende töörahva suurimate pidupäevade tähistame paljusid muid päevi, nagu Nõukogude armee päev, naistepäev, noortepäev jne. Neil päevadel peetavates kõnedes on jällegi õige koht puudutada ka pedagoogilise ala küsimusi. Nii näiteks on Nõukogude armee aastapäeval tarvis teha ülevaade sõjalise õpetuse saavutustest ja puudustest ja avalikkust üles kutsuda meie noorsoo sõjalise ettevalmistuse tõhustamiseks. Rahvusvahelise naistepäeva puhul pöörame avalikkuse tähelepanu nõukogude naise tööle ja elule, tema tegevusele laste kasvatamise alal. Sel päeval on sobiv tõsta küsimusi sellest, kuidas abistada emasid nende kasvatuslikus töös,

⁹ Vt. näit. L. Paavel, Külalistena kolhoosis „Punane Koit“. „Nõuk. Õpetaja“, 1948, nr. 19. M. Kaarna, Seminaristid külalistena kolhoosis, samas, nr. 20.

kuidas töötavad lastesõimed, lasteaiad ja mis tuleks teha lastekasvatuse edasiseks arendamiseks meie maal ja koha peal. Sel päeval tõstetakse esile parimaid naistöötajaid hariduse alal, tutvustatakse avalikkusele nende tõhusat tööd ja propageeritakse kasvatusülesannete täitmist.

18. **Pedagoogiline propaganda mitmesugustel koosolekutel.** Organisatsioonide koosolekuil käsitletakse sageli noorte väljaõppe, kasvatamise ja suunamise küsimusi, organisatsiooni kaasabi selles. Noorsoo kasvatamise küsimustega tegelevad parteilised, ametiühingulised ja teised ühiskondlikud organisatsioonid. Võime kohata ajakirjanduses sõnumeid sellest, et näit. vabriku ametiühingu koosolekul käsitleti kasvatuslikke küsimusi, aruteldi lastetoa avamise küsimust vabrikuklubi juures, kohaliku kooli remondi ja küttega varustamise küsimust jne. Mõnel pool on kujunenud kombeks, et kohaliku kooli direktor esineb vabriku töötajate koosolekul ülevaatega kooli tööst ja ühenduses sellega arutellakse küsimust kooli abistamisest.

Üheks sobivaks kohaks kooliküsimuste tõstmiseks on külaelanike koosolek — kas teiste küsimustega seoses või eripunktina. Mõnel pool kutsutakse külaelanike koosolek kokku spetsiaalselt kooliküsimuste arutamiseks. Niiugune koosolek toimus näiteks 1947. a. kevadel Krasnodari krai Adleri rajooni Krasnaja Poljana külas, kus aruteldi kooli õppetöö tulemusi, koolikohustuse täitmise seisukorda, kooli remondi ja küttega varustamise küsimust jne.¹⁰

19. Laialdased võimalused pedagoogilise propaganda teostamiseks on mitmesuguste muu-alaste propaganda-ürituste raames. Kõiki neid tuleb siduda aktuaalsete haridus- ning kasvatusküsimuste propageerimisega ja elanikkonna kaasakutsumisega nende lahendamisele.

Üheks silmapaistvamaks ühiskondlikuks kampaaniaks on saadikute valimine nõukogudesse. Valimiskampaaniast võtavad aktiivselt osa õpetajad, õpilased. Paljud õpetajad valitakse saadikuteks. Nende kandidatuuri tutvustamisel avaneb üldsusele võimalus pilku heita pedagoogi eluteele ning tööle, haridus- ning kasvatusküsimustele. Paljud õpetajad omandavad valimiskampaanias propagandisti ning agitaatori väärtuslikke kogemusi, mis on neile üldse tarvilikud töös elanikkonnaga, lastevanematega kui ka oma otseses õppe- ning kasvatus töös.

Õpetajate propagandistlikud ülesanded elanikkonnas on mitmekülgsed ning ulatuslikud. Peale pedagoogilise ja poliitilise propaganda on õpetajate ülesanded mitmesugustes majanduslikes kampaaniates kaasaaitamine, nagu külvi-, metsavarumise, viljavarumise jne. kampaaniad.

Üheks majanduslikuks ning kultuuriliseks propaganda-alaks on **aianduse propaganda**. Praegu on kujunenud üleliiduliseks aktsiooniks aedade asutamine kolhoosides, masina-traktorijaamades, koolimajade juures, linnades jne. Sellest võtavad agaralt osa ka koolid.

¹⁰ „Учительская Газета“, 1947, № 29.

Ka meie vabariigi koolid võtavad osa aianduse arendamise hoogtööst. Vastavalt Haridusministeeriumi korraldusele (vt. „Nõuk. Õpetaja“, 1948, nr. 15) õppe- ning kasvatusasutused peavad teostama „ümbruskonna töötajate hulgas aiandusalast propagandat oma tegeliku eeskujuga, peale selle varustades seemnete ja istutusmaterjaliga eeskätt õpilaste kodusid, korraldades aiandusalaseid loenguid, näitusi lastevanemaile jne.“.

Niisamuti on võimalik siduda pedagoogilise propagandaga mistahes küsimuste propageerimist elanikkonnas, millest õpetajad osa võtavad.

Sellistest küsimustest tuleks eriti esile tõsta kooli osavõttu nõukogude raamatu propagandast. Rääkimata sellest, et kooli igapäevane haridustöö sisaldab pidevalt tööd raamatuga ja kirjanduse soovitamist ning lugemise suunamist, võtavad koolid aktiivselt osa ka kirjanduse propageerimisest elanikkonnas, nagu see toimus näiteks raamatu dekaadil 1948. a. kevadsuvel. Selle osavõtuga õpetajad astuvad jällegi kontakti rahvaga ja neil avaneb liigne kord soodus võimalus pedagoogiliseks propagandaks, võimalus vestelda uusimast pedagoogilisest kirjandusest, tutvustada uusi üritusi kooli alal, aidata lahendada koduse kasvatusprobleeme.

Iga kooli- ning haridustöötajal tuleb sügavasti tundma õppida propaganda ja agitatsiooni teooriat ja meetodikat, lugeda kõiki kirjutusi, mis selle kohta ilmuvad, pidevalt töötada propagandistina ja agitaatorina. See on õpetajate tähtsamaid ülesandeid ühiskondlikus töös.

„Kanda oma teadmised rahvahulkadesse ja võtta pidevalt osa ühiskondlikust tööst on iga õpetaja kohus“ (M. I. Kalinin, Kommunistlikust kasvatusest. Tallinn, 1947, lk. 43).

Kirjandust.

1. M. I. Kalinin, Kommunistlikust kasvatusest, Tallinn, 1947.
2. N. Gretšneva, Organiseerida pedagoogilist propagandat lastevanemate keskel. „Nõukogude Õpetaja“, 1947, nr. 47.
3. A. Aret, Pedagoogiline propaganda ulatuslikuks. „Nõukogude Õpetaja“, 1948, nr. 9.

Kooliraamatukogude ülesandeid klassivälise lugemise korraldamisel.

K. UMBLEJA.

Kooliraamatukogudel on meie õppiva noorsoo õppeedukuse ja kommunistliku kasvatuse alal täita suured ja vastutusrikkad ülesanded. Kooliraamatukogu on kogu õppealase ja poliitilise kasvatustöö tähtsaim lüli.

Populariseerides ja levitades õpilaste hulkades parimaid ühiskondlik-poliitilisi, populaarteaduslikke ja ilukirjanduslikke raamatuid, aitab raamatukogu nõukogude koolil kasvatada uut sugupõlve, kes on kultuurne, mitmekülgelt haritud ja kommunistlikult kasvatatud, kes palavalt armastab oma sotsialistlikku kodumaad, nõukogude rahvast ja on ustav bolševike parteile ja noorte primale sõbrale seltsimees Stalinile.

Raamat jutustab õpilastele ümbritsevast maailmast, meie armastatud kodumaast, tema loodusest ja ajalooost, ülesehitavast tööst, kõrgetest ideaalidest, mehisusest, vaprustest, vastupidavusest, inimeste parematest püüdlustest, armastusest, sõprusest, seltsimehelikkusest.

Raamat rikastab mõistust, avardab silmaringi, kasvatab parimaid tundeid, manab lugeja silmade ette minevikupilte, aitab lahtimõtestada olevikku ning vaadata tulevikku.

Nõukogude raamat on meie õppiva sugupõlve kasvatustöö tõhusamaid vahendeid. Ta aitab avardada noorte ideelis-poliitilist silmaringi, tõsta kultuurilist taset ja mõista meid ümbritsevaid elu- ja loodusnähtusi.

Kooliraamatukogu peab õpilastes pidevalt kasvatama armastust raamatu ja lugemise vastu. Seda tuleb teha juba esimesest kooliaastast alates, sest lapseas omandatud huvi raamatu vastu ei kao, vaid süveneb ja seega muutub raamat maailmavaate kujundamise vahendiks, teadmiste ammutamise ja esteetiliste elamuste allikaks. Terviklikus pedagoogilises protsessis mõjutab õpilast muidugi kõige enam õppetund, kus pannakse alus õpilase maailmavaate kujunemisele. Õppetunnis omandab õpilane süstemaatiliselt ja sügavalt teaduste aluseid, oskusi, harjumusi.

Klassivälise lugemine, kooliraamatukogu kasutamine õpilaste poolt esineb tervikliku pedagoogilise protsessi ühe koostiselemendina ja peab kaasa aitama õpilaste dialektilis-materialistliku maailmavaate lõplikule väljakujunemisele, peab õppetunnis omandatud teaduste aluseid, oskusi ja harjumusi süvendama, laiendama ja mitmekesistama.

Mida aktiivsem ja ulatuslikum on õpilase klassivälise lugemine, seda parem on ta õppeedukus, kõrgem kultuuriline tase, avaram silmaring, kiirem orienteerumisvõime. „Võrrele paljulugenud laste õppeedukust nende laste õppeedukusega, kes ei võta kätte ühtegi muud raamatut peale õpiku. Teie leiute väga suure vahe hariduses. Lugejad lapsed harjuvad iseseisvalt õppima raamatuid, paremini orienteeruma neis, leiavad neist vastuseid neid huvitavatele küsimustele. Raamat on kasvavale põlvkonnale mitte vähem tarvilik kui kool“ (Krupskaja „Raamatukogunduslik töö“ M-L. 1933, lk. 136).

Kooli raamatukoguhoidja ei ole tehniline töötaja, kelle ülesandeks on õpilastele mehaaniline raamatute laenutamine. Ta on samuti pedagoog, kasvataja nagu iga õpetaja. Ta on bolševistliku kultuuri agitaator ja propagandist. Raamatukoguhoidja, juhtides ja suunates õpilaste klassivälise lugemist, oskuslikult organiseerides ja huvitavalt läbi viies kasvatustööd raamatu abil, aitab õpilasel omandada tõelist kultuuri ja teadust, arendada tema mõistust, karastada tahet ja iseloomu, kujundada nõukogude inimesele omaiseid kõrgeid moraalseid omadusi, nagu mehisust, vaprust, otsustavust, kartmatust, vastupidavust, kainet arvestust reaalsusega ning kõrgel hoida nõukogude inimese väärikust.

Kooli raamatukoguhoidja kui bolševistliku agitaatori ja propagandisti töö omab eriti suure tähtsuse ÜK(b)P Keskkomitee ajalooliste otsuste valgusel ideoloogilise töö kohta. Töötamine raamatuga, eriti kunstilis-kirjandusliku raamatuga, ei tohi olla apoliitiline ega formaalne. Töötamine raamatuga peab toimuma kõrgel ideelis-poliitilisel tasemel, peab olema läbi imbunud bolševistliku parteilisusega, peab aitama kasvatada meie noori julguse ja oma jõusse uskumise vaimus, peab kasvatama teotahelist ja vastupidavat noorsugu, suutelist ületama igasuguseid raskusi, mis võivad esile kerkida järkjärgulisel üleminekul sotsialismilt kommunismile.

Kooli raamatukoguhoidja peab esmajärjekorras viima õpilaste hulka ühiskondlik-poliitilist kirjandust, sest sel on tähtis koht noorsoo ideelis-poliitilisel kasvatamisel, marksismi-leninismi põhialuste omandamisel, kapitalismi ja kodanliku natsionalismi igandite väljajuurimisel. Õppiv noorsugu tahab võimalikult rohkem teada suurte juhtide Lenini ja Stalini elust ja tegevusest, tahab tundma õppida nende surematuid teoseid. Kooliraamatukogus peab olema ammendav kirjandus sellelt alalt: raamatud, brošüürid, kogumikud, esseed, artiklid, ja mälestused. Lenini „Valitud teosed“, Stalini „Teosed“ ja Stalini eluloo 2. väljaande ilmumine eesti keeles annab raamatukoguhoidjale tõhusat abi noorsoo ideelis-poliitilises kasvatustöös.

Meie õppiva sugupõlve kommunistlikus kasvatustöös omab esmajärgulise tähtsuse Lenini ja Stalini selliste teoste tundmaõppimine, kus räägitakse noorsoo ülesannetest, tema õppimise ja haridusesaamise võimalustest ning osatähtsusest kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel.

Suurt huvi tunnevad õpilased Lenini ja Stalini ustavate kaaslaste Sverdlovi, Dzeržinski, Kuibõševi, Kirovi, Ordžonikidže, Krupskaja, Kalinini ja eesti töörahva juhtide V. Kingissepa ja J. Lauristini elu ja tegevuse vastu. Nende tegelaste elukäiku käsitlev kirjandus, biograafiad, jutustused, novellid, mälestused jne. peaksid olema kõigis kooliraamatukogudes. Nende raamatute populariseerimist ja soovitamist peab raamatukoguhoidja teostama süstemaatiliselt, pidevalt, järjekindlalt, mitte piirduma ainult vastavate tähtpäevadega.

Aktiivselt tuleb populariseerida kirjandust, mis kajastab Suure Isamaasõja ajalugu ja selle võidurikast lõpuleviimist Nõukogude armee poolt ning Eesti rahvuskorpuse osavõttu sellest. Sellealasel kirjandusel on väga oluline täht-

sus nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisel noorsoo hulgas. Samuti tuleb ka populariseerida raamatuid, mis näitavad rahvamajanduse taastamist ja edasiarendamist sõjajärgsel stalinlikul viisaastakul, kus ilmneb nõukogude rahva tööhoog ja töösangarlikkus.

Rikkalikku materjali oma teadmiste täiendamiseks ja süvendamiseks ning dialektilis-materialistliku maailmavaate kujundamiseks leiavad õpilased populaarteaduslikest ja teaduslikest teostest, milliseid meil ilmub viimasel ajal rohkesti.

Õpetlaste elulood, mitmesuguste leiutiste ja avastuste ajalugu, huvitavate ja julgete reiside kirjeldused, kohutavate loodusjõudude oheldamine, teadlaste ennastohverdatus ja ennastalgavus kasvatavad õpilastes neid iseloomuomadusi, mis on vajalikud meie ajastu inimestele, kes rikastavad teadust ja tehnikat uute avastustega, leiutistega ja ümberkujundamisega. Raamatukoguhoidja peab õpilastele klassiväliseks lugemiseks valima paremiku populaarteadusliku kirjanduse hulgast.

Ühiste tegurite kompleksis, mis mõjutavad noorsoo maailmavaate kujundamist, haridust ja kasvatust, omab olulise tähtsuse kunstiline kirjandus, iseäranis kaasaegne nõukogude kunstiline kirjandus. ÜK(b)P Keskkomitee otsuses 14. augustist 1946. aastal ajakirjade „Zvezda“ ja „Leningrad“ kohta vaadeldakse nõukogude kunstilist kirjandust kui noorsoo kasvatamise võimsat vahendit: „Nõukogude kirjanduse ülesanne seisab selles, et aidata riigil noorsugu õieti kasvatada, rahuldada tema vaimseid vajadusi, kasvatada uut põlvkonda, kes on südi, usub oma ülesandesse, ei karda takistusi ja on valmis ületama igasugused takistused.“

Nõukogude valitsus ja bolševike partei taotleavad väsimatult, et meie sugu-põlv kasvaks ja kasvatataks bolševistliku moraali ja kõrge kõlbla jõu vaimus. Nõukogude kunstilise kirjanduse parimates teostes kajastub meie rahva sangarlikkus, näidates uue, sotsialistliku ühiskonna inimeste innustavaid eeskujusid, nagu olid seda Pavel Korčagin, Oleg Koševoi, Zoja Kosmodemjanskaja, Lisa Čaikina ja paljud teised. Sarnased teosed nagu N. Ostrovski „Kuidas karastus teras“, A. Fadejevi „Noor kaardivägi“, B. Gorbatovi „Alistamatud“, K. Simonovi „Päevad ja ööd“, A. Stepanovi „Port Artur“, M. Aligeri „Zoja“, P. Antokolski „Poeg“ ja rida teisi, mis on saanud üldrahvaliku tunnustuse, kajastavad nõukogude inimeste õilsaid iseloomujooni ning mõjutavad sügavasti õppiva noorsoo maailmavaate kujundamist. Mainitud teosed on nõutavamad noorsoo poolt ning raamatukogud peavad korraldama nende kohta kirjandusõhtuid, lugejate konverentse ning kollektiivseid arutlusi. Klassikalise kunstilise kirjanduse lugemine õpetab sügavat elutunneta mist ja igakülget inimeste mõistmist ning kasvatab ja arendab kirjanduslikku maitset, sellepärast tuleb kooliraamatukogudel suurt tähelepanu osutada selle kirjanduse soovitamisele. Selles töös ei tohi unustada vene klassikat, kuna see on alati olnud vabadusidee ja rahva huvide teenistuses ning Lenin ja Stalin on sageli rõhutanud vene klassikalise kunstilise kirjanduse suurt kasvatuslikku ja hariduslikku väärtust. Iseäranis tuleb soovitada suurte kriiti-

kute, revolutsiooniliste demokraatide Belinski ja Černõševski teoseid, milledest mõned on ka juba ilmunud eesti keeles.

Igas raamatukogus võime tähele panna noorsoo suurt huvi kunstilise kirjanduse vastu, kuid mitte alati ja kõikjal ei kasutata ära seda huvi noorsoo kasvatuses ja hariduses eesmärgil. Paljud raamatukoguhoidjad unustavad, et kunstilise kirjanduse lugemist tuleb juhtida ja suunata, et seda ei saa ega tohi lasta minna „isevoolu“ teed. Ei tohi unustada, et noorsoo hulgas on siiski veel juhuseid, kus nõutakse ja loetakse ebakunstipäraseid, ideelagedaid ja isegi kahjulikke teoseid. Kui harva ka ei esineks sarnased nähtused, see näitab siiski õpetajate ja raamatukoguhoidjate mitteküllaldast tööd õppiva noorsoo kirjandusliku maitse ja huvide kasvatamisel ning arendamisel.

Nagu kõik õpetajad, nii on ka kooli raamatukoguhoidjad oma töös kohustatud kasvatama, arendama ja süvendama õpilastes kunsti- ja ilumeelt, et neil tekiks tarvidus kunstiväärtusliku ja ideelise kirjanduse lugemiseks. Raamatukogud nagu õpetajadki peavad näitama ja allakriipsutama nõukoguliku ja vene klassikalise kunstilise kirjanduse kogu suurust, peavad näitama meie kaasaegse nõukogude võitleva ja võitva, elujulgust sisendava ja optimistliku kirjanduse võrdlematut üleolekut kodanlikust kirjandusest, mis on läbi imbutunud pessimismi ja individualismi vaimust, ei usu inimühiskonna progressi ega helgema tuleviku võimalustesse. Nõukogude raamatukogudest, iseäranis aga kooli- ja lasteraamatukogudest, tuleb tingimata ja kiiresti kõrvaldada kõik ideelagedad ja rahvavaenuliku sisuga teosed. Raamatukogudes ei tohi olla ruumi teostele, mis sisendavad noortesse pessimismi, lootusetust, individualismi, alistumist raskustele, lõimitamist manduva läänekultuuri ees, mis nõrgendavad meie noorte elujulgust, teotahet, võitlusindu ja teadusjanu.

Raamatukogu peab juhtima ja suunama õpilaste kunstilise kirjanduse lugemist nii, et see aitaks kaasa nende üldkultuurilise taseme tõusule. Peab meelles pidama M. I. Kalinini sõnu kunstilise kirjanduse tähtsusest kultuurilise silmaringi avardamisel: „... selleks, et tõsta kultuuri, tuleb pöörduda kultuuriajaloo poole, inimkonna kogu kultuuripärandi poole. See eeldab vene kirjanduse ja eriti kunstilise kirjanduse tundmist... Ilukirjandus on inimtüüpide kõige rikkalikum panoraam, nii vähemalt mõtlen mina. Kunstilises kirjanduses te näete inimtüüpe lõpmatult erinevais olukordades... Sellepärast on kultuuri tõus seotud kõigepealt kunstilise kirjanduse tundmisega. See rikastab kõige enam inimest, andes inimesele (ma otsustan oma kogemuste järgi) võimaluse kasvada ja inimest paremini mõista.“ (Kalinin. Kommunistlikust kasvatuses. Tallinn, 1947, lk. 49.)

Muidugi ei järgne sellest, et õpilasi peaks suunama ainult kunstilise kirjanduse lugemisele. Kunstilise kirjanduse lugemine peab kaasa aitama ja süvendama marksismi-leninismi aluste, loodusteaduste, ajaloo, maateaduse ning teiste teaduste valdamist, mis on vajalikud igale kultuursele inimesele, aktiivsele ja teadlikule kommunistliku ühiskonna ülesehitajale.

Kooliraamatukogud oma töös peavad taotlema, et õpilaste lugemise temaatika oleks mitmekülgne ja haaraks palju teadusalasid. Selleks tuleb ka rakendada sarnaseid raamatukogutöö vorme, nagu kõikide teadusalade soovita-

tava kirjanduse nimestikke, vestlusi, loenguid, referaate, kirjanduse ülevaateid, kirjandusõhtuid jne. Temaatilised soovitatava kirjanduse nimestikud peaksid olema võrdlemisi lühikesed. Nooremates klassides sisaldavad nad 3—5 nimetust, vanemates mitte enam kui 9—10 nimetust.

Individuaalse lugemise suunamise hõlbustamiseks on rakendatud vennasvabariikide kooliraamatukogudes lugejakaardid, kus on vastav lahter loetud kirjanduse liigi märkimiseks. Sarnane lugejakaart võimaldab raamatukoguhoidjal otsekohe laenuvõtte protsessis saada ülevaadet kirjandusliikidest ja teostest, milliseid õpilane on juba lugenud ning sellest lähtudes talle soovitada teisi huvitavaid ning vajalikke raamatuid. Meie kooliraamatukogudes puuduvad seni sellised lugejakaardid, kuid nende rakendamine oleks üks pakilisemaid ülesandeid.

Kui raamatukoguhoidja koostab klassiväliseks lugemiseks soovitatavate raamatute nimestikke, siis peab ta seda tegema tihedas kontaktis kooli direktori, õppeala juhataja ja ainete õpetajatega, arvestades nende nõuannete ja näpunäidetega. Ainult kogu õpetajaskonna, komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooni tihe koostöö raamatukoguga tagab siin edu, tagab, et soovitatava kirjanduse nimestikud oleksid koostatud oskuslikult, vastaksid kommunistliku kasvatus- ja dialektilis-materialistliku maailmavaate kujundamise ülesannetele, tööarmastuse ja ilumeele kasvatamise ülesannetele, õpilaste huvidele ja eale ning kooli programmi nõuetele.

Et klassiväline lugemine annaks paremaid tulemusi, tuleb läbi viia loenguid selle üle, kuidas iseseisvalt töötada raamatuga. Loengute teemadeks võiks olla: „Raamatu tähtsus elus ja inimühiskonna arengus“, „Marksismi-leninismi rajajate — Marxi, Engelsi, Lenini, Stalini töötamine raamatuga“, „Lugemiskultuurist“, „Raamatuga töötamise meetodid“, „Raamat ja enesearvamine“ ja teisi.

Raamatukogutöö edu sõltub sellest, kuidas ta on ette valmistunud eelseisvaks õppeaastaks. Selle ettevalmistustöö protsessis tuleb igakülgelt arvestada kõiki neid ülesandeid, mis koolil tuleb lahendada eelseisval õppeaastal ja arvestada koolitöö tingimusi. Raamatukoguhoidja peab koos direktori ja õpetajatega läbi töötama ja kindlaks määrama klassivälise lugemise mahu ja ulatuse õppe- ja kasvatustöö üldises plaanis, selgitama, missugune kirjandus puudub raamatukogus ja koostama konkreetse raamatukogu täiendamise plaani.

Raamatukoguhoidjal tuleb koos õpetajaskonnaga välja töötada klassivälise lugemise ühtsed nõuded: a) raamatute arv, mida õpilased peavad läbi lugema; b) kuidas suhtuda õpilastesse, kes loevad oma eale mittevastavaid teoseid; c) kuidas suhtuda õpilastesse, kes ei loe neile soovitatud teoseid; d) kuidas kontrollida lugemise kvaliteeti; e) milline peaks olema aja jaotusplaan lugemisel, et õpilased loeksid kindlas järjekorras ja programmis ettenähtud tähtjaks.

Raamatukogul peab olema täpne päevakava. Peab olema kindlaks määratud, missugustel nädalapäevadel ja tundidel laenutatakse raamatuid ja missugustele klassidele. Ei saa pidada normaalseks, kui raamatukogust laenutatakse õpilastele raamatuid tundide vaheajadel. Raamatuid tuleb laenutada

pärast õppetööd: kahe vahetusega töötavates koolides esimesele vahetusele pärast ja teisele vahetusele enne õppetööd, vahelduval päeval. (Näiteks: paariskuupäeval esimesele ja paarita kuupäeval teisele vahetusele.)

Tundide vaheaegadel laenutamise puuduseks on: a) õpilastelt võetakse puhkeaeg, nad ruttavad raamatukogusse, kuid vaheaegade otsene ülesanne on võimaldada õpilastele puhkust vaimsest tööst; b) raamatukogus tekib järjekord, aega on vähe, kõigil on rutt ja raamatukoguhoidjal pole võimalust vestelda õpilastega tagastatud ja laenutatavate teoste üle, kogu laenutustöö võib muutuda juhuslikuks, kaob lugemise juhtimise ja suunamise moment; c) võib viia kooli distsipliini rikkumisele, sest õpilased võivad hilineda õppetundidesse.

Selleks, et oma vastutusrikast ülesannet täita, peavad raamatukoguhoidjad energiliselt ja pidevalt õppima, avardama oma ideelis-poliitilist silmaringi, süvendama oma üldisi teadmisi ja tõstma kütsealalist kvalifikatsiooni. On vajalik, et iga kooli raamatukoguhoidja tungiks marksismi-leninismi ammen-damatutesse varasalvedesse, uuriks marksismi-leninismi klassikute teoseid, õpiks tundma Lenini ja Stalini elulugu, loeks ulatuslikult nõukogulikku ja klassikalist kirjandust, ajakirju ja ajalehti ning tunneks põhjalikult kooli prog-ramme.

Peale kõige öeldu peab raamatukoguhoidja veel oskama suhelda õpi-lastega, oskama võita nende usaldust, mille tagajärjel ta võib lihtsalt ja kiirelt õppida tundma õpilaste vaimseid nõudeid ja huvialasid, õppida tundma, missugust kirjandust nad loevad väljaspool kooliraamatukogu, missuguseid raamatuid nad armastavad, missugused on nende meeleolud, kavatsused ja püüdlused. Neis küsimustes peab raamatukoguhoidja pidama tihedat sidet klassijuhatajaga.

Raamatukoguhoidjate, õpetajaskonna, komsomoli- ja pioneeriorganisat-siooni tihe koostöö õpilaste klassivälise lugemise organiseerimisel ja läbiviimisel kasvatab õpilastes armastust raamatu vastu ja õpetab neid pidevalt lugema häid raamatuid. Sellega avatakse õpilastele teaduste ja kultuuri varasalved: kasvatatakse õpilastes harjumus tõeliste kunstiväärtslike ja teaduslike raamatute lugemiseks; sellega täidab raamatukogu oma austava ja vastutusrikka ülesande, aidates parteil ja Nõukogude valitsusel relvastada kasvavat sugu-põlve Lenini-Stalini suure õpetusega, kasvatada teda südiks ja kindlaks, raskusi mittekartvaks ning püritult ustavaks nõukogude rahvale ja Nõuko-gude kodumaale.

Toimetuse kolleegium: J. Seilentäl (toimetaja), J. Käis, E. Murdmaa, A. Pint, A. Raud, S. Vapper. Toimetus: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 29. okt. 1948. Trükkimisele antud 19. nov. 1948. Paber 67×95 cm 1/16. MB-08798. Trüki-arv 3325. Trükitähti trükipoognas 48 000. Trükipoognaid 3,75. Arvutuspoognaid 5,1. Tellimise nr. 1579. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk t. 54/58.

Ilmub 1 kord kuus. Üksiknumbril hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla, 12 kuud — 60 rubla.

Väljaandja: RK Ajalehtede Kirjastus, Tallinn.

На эстонском языке. „Ньюкоуде Коол“ (Советская школа)
Орган Мин. Просв. ЭССР.